

Eiropas nākotne – Latvijas skatījums

Žaneta Ozoliņa, Inna Šteinbuka

Saturs

Ievads	4
1. Eiropas Savienības ietekme uz dažādiem dzīves aspektiem Latvijā	6
2. Latvijas iedzīvotāji par Eiropas nākotni	9
3. Riski ceļā uz Eiropas nākotni	27
Secinājumi	28

Saīsinājumi

ANM – Atjaunošanas un noturības mehānisms

DESI – Digitālās ekonomikas un sabiedrības indekss

EK – Eiropas Komisija

ES – Eiropas Savienība

GLOBSEC – Globālais Drošības forums

IKP – iekšzemes kopprodukts

IKT – informācijas un komunikācijas tehnoloģijas

IT – informācijas tehnoloģijas

KĀDP – Kopējās Ārējās un drošības politika

KDAP – Kopējā Drošības un aizsardzības politika

LR – Latvijas Republika

LU – Latvijas Universitāte

NATO – Ziemeļatlantijas līguma organizācija

OECD – Ekonomiskās Sadarbības un attīstības organizācija

SKDS – Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs SKDS

Ievads

Konferences par Eiropas nākotni konsultāciju process ir aizsācies 2021. gada 9. maijā, un to raksturo tādi principi kā līdzdalība, atvērtība, iekļaušana un atklātība. Šis process iezīmē vienas no ES prioritātēm – “Jauna impulsa Eiropas demokrātijas iedzīvināšanai” īstenošanu ciešā sadarbībā ar politiķiem, pilsonisko sabiedrību un ikvienu ieinteresēto. Diskusijas par Eiropas tālākās attīstības vektoriem nav jauns politikas instruments. Tās atkārtojas ar zināmu regularitāti, ko motivē nepieciešamība rast optimālākos risinājumus Eiropas tālākai virzībai pēc dziļām krīzēm, gūt sabiedrības atbalstu izvēlētajām rīcībpolitikām un mobilizēt resursus to ieviešanai.

Pašlaik notiekošo konsultēšanās procesu no iepriekšējā šķīr tikai pieci gadi, kad migrācijas krīzes un breksita dēļ bija svarīgi iezīmēt Eiropas integrācijas projekta ilgtspēju. 2017. gadā Eiropas Komisija nāca klajā ar Balto grāmatu par Eiropas nākotni,¹ kurā piedāvāja piecus iespējamus ES attīstības scenārijus, apskatot tos nozīmīgākajās politikas jomās. Taču ir vairākas būtiskas atšķirības paša procesa organizācijas veidā un sabiedrības iesaistes līmenī. 2017. gada diskusijas balstījās uz Eiropas Komisijas izstrādāto piedāvājumu (*lejuvērstu pieeju*), bet 2021. gada process ir organizēts, izmantojot *augšupvērstu pieeju*. Ir izveidota tiešsaistes platforma (Konference par Eiropas nākotni; future.europa.eu), kurā ikviens interesents vai grupa var paust savu viedokli, priekšlikumus un rekomendācijas. Paralēli norisinās ideju domnīcas dažādos līmeņos – lokālā, reģionālā un nacionālā, lai apzinātu visdaudzveidīgākos viedokļus, kurus apkopos dalībvalstu pārstāvji Konferences plenārsēdē un noslēgumā norisināsies gala dokumenta prezentēšana.

Šāda izvēlēta pieeja konferences rīkošanai ir reakcija uz pieaugošo kritiku par Eiropas pilsoņu viedokļu nesadzirdēšanu Briselē, sabiedrības viedokļu tiešas pārstāvniecības trūkumu Eiropas lēmumu pieņemšanas procesā, nespēju rast optimālus saziņas līdzekļus ar iedzīvotājiem, kuriem joprojām nav skaidri daudzi ES darbības principi un attiecību raksturs starp Briseli un dalībvalstīm (“Brisele visu nosaka”). Nav šaubu, ka tuvākie gadi Eiropas Savienībai un tās dalībvalstīm būs sarežģīti, jo **vienlaikus** būs jārisina vairāki stratēģiski uzdevumi: 1) **jāmazina pandēmijas radītās sekas** un jāierobežo jaunu pandēmijas viļņu izplatība, iesaistoties atbalsta sniegšanā valstīm, kuru veselības aprūpes sistēmas individuāli nespēj reaģēt uz jauniem izaicinājumiem; 2) **jāievieš ambiciozās un dārgās politiskās prioritātes**, sasniedzot zaļās un digitālās transformācijas mērķus; 3) jāveicina ES konkurētspēja un ekonomikas izrāviens, vienlaikus samazinot valstu parādus un atgriežoties pie ilgtspējīgas fiskālās politikas, mazinot inflāciju un sekmējot ES valstu ekonomisko konvergenci, nodarbinātību un sociālo taisnīgumu; 4) reaģējot uz kritiku tāda demokrātijas pamatprincipa kā **pilsoniskās sabiedrības līdzdalības nepietiekamu ievērošanu Eiropas politiku īstenošanā**, jānovada Konference par Eiropas nākotni tādā veidā, lai pieaugtu iedzīvotāju uzticēšanās ne tikai demokrātiskajām institūcijām un politikas veidotājiem, bet ES projekta nākotnei kopumā. Ja diskusijas par Eiropas nākotni būs formālas, aprobežosies ar viedokļu paušanu, kam nesekos konkrēti lēmumi un rīcība, tad pastāv liels risks, ka Konference par Eiropas nākotni noslēgsies ar vispārīgām frāzēm un pretēji cerētajam vairošs skepsi par spēju iesaistīties un lemt par Eiropas Savienības attīstību.

¹ Baltā grāmata par Eiropas nākotni. Eiropas Komisija, 2017. Izgūts (24.20.2022.) no: EUR-Lex - 52017DC2025 - LV - EUR-Lex (europa.eu)

Lai veidotos argumentēts, pierādījumos balstīts un viedokļu apkopujošs dialogs starp dalībvalstīm un to pilsoniskajām sabiedrībām, nepieciešama ikvienas valsts pozīciju skaidra definēšana par visiem desmit tematiskajiem lokiem – klimata pārmaiņas un vide; veselība; spēcīgāka ekonomika, sociālais taisnīgums un nodarbinātība; ES pasaulē; vērtības un tiesības, tiesiskums, drošība; digitālā pārveide; Eiropas demokrātija; migrācija; izglītība, kultūra, jaunatne un sports; citas idejas –, kuru ietvaros tad arī notiek ideju uzkrāšana, apkopošana un pozīciju saskaņošana gala priekšlikumu formulēšanai.

Šī **projekta mērķis** ir apkopot sabiedriskās domas aptaujas datus par Latvijas iedzīvotāju skatījumu uz Eiropas Savienības nākotnes prioritātēm par visiem deviņiem tematiskajiem blokiem, pievēršot uzmanību mijiedarbībai starp ES un nacionālo lēmumu pieņemšanas procesu, kā arī veikt fokusa grupu intervijas piecos Latvijas reģionos un izstrādāt ziņojumu, kas palīdzētu argumentēt pamatnostādnes Latvijas dalībai Konferencē par Eiropas nākotni.

Projekta metodoloģija veidota no secīgiem un savstarpēji papildinošiem soļiem, un tas ļauj iegūt informāciju ne tikai par konkrētu laika periodu, bet arī skatīt un analizēt rezultātus perspektīvā, kas ir īpaši svarīgi uz nākotni vērstos pētījumos.

Projekta īstenošanas gaitā veikti šādi uzdevumi:

- 1) izpētītas ES institūciju ierosinātās diskusijas par ES nākotni un to tematiskās dimensijas;
- 2) izstrādāta pētījuma struktūra un izvērtēts rezultātu lietderīgums;
- 3) identificēts kopīgais un atšķirīgais starp 2017. gada diskusijām par EK Baltās grāmatas par Eiropas nākotni un 2021.–2022. gada Konferenci par Eiropas nākotni;
- 4) izanalizēts Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas pasūtītais SKDS pētījums "Iedzīvotāju uzskati par Latvijas dalību Eiropas Savienībā un Eiropas Savienības nākotni" 2017. gadā. Daudzas no pētījumā apskatītajām politikas jomām atbilst Konferences par Eiropas nākotni tēmām, kas ļauj izdarīt secinājumus par attieksmju noturīgumu vai mainīgumu;
- 5) veikts jauns sabiedriskās domas pētījums šī ziņojuma sagatavošanas vajadzībām "Eiropas Savienība – ietekme, lēmumi, nākotne" 2021. gada oktobrī (SKDS), kura rezultāti izmantojam secinājumu izstrādē par Latvijas iedzīvotāju attieksmi pret svarīgākajām konferences deviņām tēmām (atskaite pievienota 1. pielikumā);
- 6) veiktas fokusa grupu intervijas piecos Latvijas reģionos: Kurzemē – Liepājā (30. septembrī), Vidzemē – Ļaudonā (29. oktobrī), Zemgalē – Jēkabpilī (2. oktobrī), Latgalē – Daugavpilī (17. septembrī) un Rīgā (28. oktobrī).² Ar nolūku izvēlētas trīs Latvijas lielākās pilsētas un divas mazākas, kas ļauj salīdzināt ne tikai dažādus reģionālus skatījumus uz Eiropas attīstību, bet arī izziņāt ekonomiski mazāk aktīvu pilsētu iedzīvotāju attieksmi un to veidojošo motivāciju un argumentāciju. Katrā fokusa grupā piedalījās desmit dalībnieki (Daugavpilī astoņi), kas pārstāvēja Latvijas sociāli demogrāfisko spektru: strādājošie, pensionāri, studējošie, bezdarbnieki, vīrieši un sievietes, latviski un krieviski runājošie (atskaite pievienota 2. pielikumā);
- 7) izanalizēti nozīmīgākie ES un Latvijas rīcībpolitikas dokumenti;
- 8) pamatojoties uz veikto pētījumu, izstrādāts ziņojums un organizēta tā sabiedriskā apspriešana.

Projektu atbalsta Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, Latvijas Universitāte, Latvijas Zinātņu akadēmijas Eiropas Politikas pētījumu institūts un Latvijas Politologu biedrība.

² Fokusa grupu intervijas organizēja un vadīja LU Sociālo un politisko pētījumu institūta pētniece Sigita Struberga.

1. Eiropas Savienības ietekme uz dažādiem dzīves aspektiem Latvijā

2017. gadā SKDS veiktais pētījums par Latvijas iedzīvotāju skatījumu uz Eiropas Savienības nākotni³ liecināja, ka, neraugoties uz breksita radītajiem izaicinājumiem tālākai integrācijas gaitai, Latvijas iedzīvotāji pozitīvi vērtē sasniegto pēc iestāšanās 2004. gadā. Labvēlīgo attieksmi pret ES apliecina arī 2021. gadā GLOBSEC veiktais pētījums, kurā uz jautājumu, kā jūs balsotu par savas valsts palikšanu vai izstāšanos no ES, ja referendums notiktu nākamajā nedēļas nogalē, Latvijas iedzīvotāji pārliecinoši (84 %) izvēlētos palikšanu un tikai 12 % dotu priekšroku ES pamešanai.⁴ Aptauja, kuru 2021. gada oktobrī veica SKDS⁵ šī pētījuma vajadzībām, aktualizē ES nākotnes jautājumu izpēti. Galvenais secinājums – neraugoties uz gandrīz divu gadu ilgstošo pandēmijas krīzi, kas pasliktinājusi sabiedrības noskaņojumu, saistībā ar Eiropas Savienību izmaiņas bijušas nenozīmīgas.

Visaugstāk respondenti ir vērtējuši ES ieguldījumu miera un drošības garantēšanā Eiropā. 2017. gadā šādu viedokli atbalstīja 61,7 % iedzīvotāju, četrus gadus vēlāk, 2021. gadā, šis rādītājs ir gandrīz identisks – 61 procenti. Tikai 1 % aptaujāto norāda, ka mieru un drošību Eiropā ES ietekmē negatīvi, 10 % – drīzāk negatīvi. Nemainīga un noturīga gadu griezumā ir latviešu valodā runājošo un pilsoņu attieksme. Ģimenēs latviski runājošie 2017. gadā pozitīvi vērtēja situāciju ar mieru un drošību Eiropā kopumā 68,5 %, bet 2021. gada oktobrī – 71 % apmērā. Attiecīgi aptaujātie no ģimenēm, kurās runā krievu valodā, 50,7 % ES devumu mieram un drošībai vērtē pozitīvi, bet 2021. gadā tādu ir 45 %. Pilsoņu grupā tādu bija 64,2 % un pašlaik ir 65 procenti. Nepilsoņu vidū pozitīvu attieksmi iepriekš pauda 44,4 %, bet šogad – 36 %, kas liecina, ka, neraugoties uz ilgstošu piederību Eiropas ekonomiskajai, politiskajai un vērtību telpai, ES vērtējums šo grupu acīs pasliktinās. Izskaidrojums varētu būt saistīts ar Krievijas informācijas telpas naratīviem, kam uzticas nozīmīga krieviski runājošo un nepilsoņu daļa. Reģionālajā skatījumā pašlaik visoptimistiskākais redzējums ir Vidzemē dzīvojošiem – 74 % (2017. g. tā bija Zemgale – 68,1 %), bet kritiskākais skatījums ir Latgales iedzīvotājiem – 49 % (2017. g. 58,4 %).

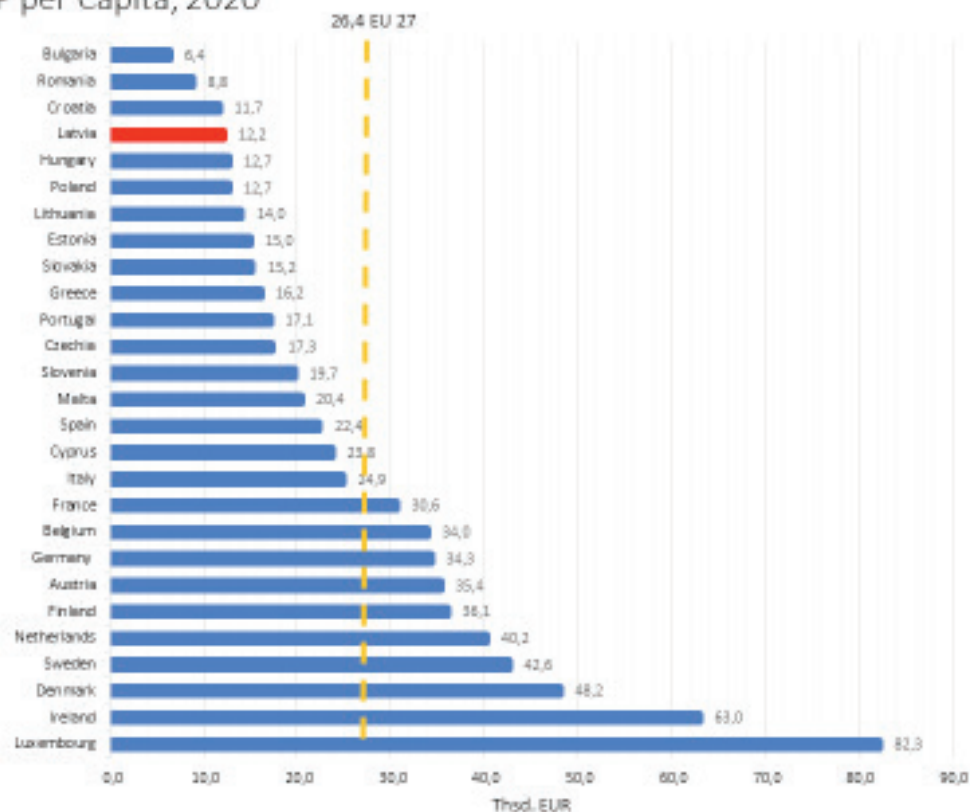
Latvijas iedzīvotāji iestāšanos ES lielā mērā asociēja ar labklājības līmeņa celšanos, proti – savu materiālo apstākļu, turības un pārticības uzlabošanu. Pēdējos gados Latvija ir pārsniegusi to labklājības līmeni, ko tā paspēja sasniegt tā sauktajos treknajos pirmskrīzes gados, un pašlaik esam kļuvuši teju divas reizes bagātāki, nekā bijām 2000. gadā. Tomēr, kā liecina *Eurostat* dati, labklājības līmeņa galvenais rādītājs – iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju – Latvijā 2020. gadā ir viens no zemākajiem ES, krietni atpaliekot no Baltijas kaimiņvalstīm.

³ Iedzīvotāju uzskati par Latvijas dalību Eiropas Savienībā un Eiropas Savienības nākotni. SKDS, 2017.

⁴ GLOBSEC Trends 2021. Central&Eastern Europe one year into the pandemic, June 2021. Izgūts (26.10.2021.) no: GLOBSEC Trends 2021: Central and Eastern Europe one year into the pandemic - GLOBSEC

⁵ Eiropas Savienība – ietekme, lēmumi, nākotne. SKDS, 2021.

GDP per Capita, 2020

Covid-19 pandēmija ir radījusi globāla mēroga spēcīgu un paliekošu ietekmi uz sociāli ekonomisko situāciju. Līdzīgi kā gandrīz visās pasaules valstīs, arī Latvijā Covid-19 pandēmijas dēļ ekonomika 2020. gadā nonāca recesijā, un ir būtiski ietekmēts darba tirgus. Kaut gan 2021. gada otrajā ceturksnī tautsaimniecības izaugsme ir sasniegusi pirmskrīzes līmeni un atbilstoši EK rudens prognozei IKP pieaugums gada beigās varētu sasniegt 4,7 %, pandēmijas krīze negatīvi ietekmē sabiedrības labklājību, vispārējo noskaņojumu un labklājības uztveri.

Neraugoties uz sociālo spriedzi Covid-19 krīzes apstākļos, sabiedrības priekšstats par ES ietekmi uz labklājības veicināšanu ir pozitīvs. Lielākā sabiedrības daļa uzskata, ka Latvijas ekonomikas attīstība un labklājības pieaugums būtu vēl lēnāks bez ievērojama Eiropas fondu atbalsta.

Strādājošs vīrietis, 25–34, Daugavpils: "Mani vecāki ir skolotāji. ES ir radījusi labākus darba apstākļus viņiem. Daugavpilī visas skolas atjaunotas par ES līdzekļiem."

Aptauja liecina, ka 53 % respondentu uzskata, ka ES pozitīvi ietekmē Latvijas labklājību. Salīdzinājumam – 2017. gadā šis rādītājs bija zemāks (50,5 %). Turklāt pašlaik tikai 17 % respondentu uzskata, ka ES ietekme uz labklājību ir negatīva. Salīdzinājumā ar 2017. gadu, kad šādi domāja 26,7 % respondentu, situācija ir labāka.

Attieksme būtiski atšķiras atkarībā no sarunvalodas ģimenē. ES ietekmi uz labklājību daudz pozitīvāk vērtē latviski runājošie (60 %), negatīvāk – krieviski runājošie (44 %). Attieksmi ietekmē arī izglītība. Respondenti ar augstāko izglītību daudz augstāk vērtē ES ieguldījumu Latvijas labklājībā (62 %) salīdzinājumā ar respondentiem ar pamatzglītību (50 %). Reģionu griezumā visaugstāk ES lomu Latvijas labklājības celšanā vērtē Vidzeme (64 %) un Latgale (62 %), bet viszemāk – Kurzeme (41 %).

Reālais individuālais patēriņš uz vienu iedzīvotāju, kas raksturo mājsaimniecību labklājību, Latvijā arī pērn bijis viens no zemākajiem ES. Turklāt Latvijas labklājība savā ziņā ir abstrakcija, salīdzinot ar savas ģimenes labklājību. Tādēļ nav pārsteigums, ka tikai aptuveni ceturtdaļa (27 %) respondentu uzskata, ka ES kopumā pozitīvi ietekmē viņu ģimenes labklājību. Šis rādītājs būtiski pasliktinājās kopš 2017. gada (33,2 %) visdrīzāk pandēmijas dēļ. Labā ziņa ir tā, ka mazāk respondentu uzskata, ka ES negatīvi ietekmē ģimenes labklājību: 11 % 2021. gadā salīdzinājumā ar 18,5 % 2017. gadā.

ES ietekmi uz savas ģimenes labklājību daudz pozitīvāk vērtē latviski runājošie (33 %), salīdzinot ar krieviski runājošiem (17 %). Attieksmi ietekmē arī izglītība. Respondenti ar augstāko izglītību atzinīgāk vērtē ES ietekmi uz ģimenes labklājību (33 %), salīdzinot ar respondentiem ar pamatizglītību (17 %). Reģionu griezumā visaugstāk ES lomu Latvijas labklājības celšanā vērtē vidzemnieki (38 %), bet viszemāk – Latgales iedzīvotāji (15 %). Respondenti ar augstu ienākumu līmeni uz vienu cilvēku ģimenē ir pozitīvāk noskaņoti pret ES (36 %), salīdzinot ar zema ienākuma respondentiem (20 %).

Students, 18–24, Daugavpils: "Manai ģimenei ir izveidots privāts bizness ar ES atbalstu projektā. Manas ģimenes labklājība celta, tieši pateicoties ES."

Strādājoša sieviete, 45–64, Ļaudona: "Gribētos, lai ES panāk lielāku atalgojumu mūsu valstī, lai ir kā citās, attīstītākās ES valstīs. Jau tagad, pateicoties ES, mums ir nedaudz lielākas algas. Pateicoties projektiem, daudzi mazie uzņēmēji ir "atspērušies"."

Strādājoša sieviete 35–44, Daugavpils: "Ja iedzīvotāji zinātu, ko ES sniedz labklājībai, varbūt vairāk cilvēku varētu izmantot ES sniegtās iespējas grūtās situācijās."

Labvēlīgi ir vērtēta ES ietekme uz Latvijas piederības Eiropai stiprināšanu – tā ir gan ģeopolitiskā, gan kultūras un vērtību identitātes nostiprināšana, kas ir īpaši svarīga pēc ilgstošas okupācijas un pārejas perioda radītā "pārrāvuma". No visiem respondentiem 50 % uzskata, ka ietekme ir bijusi pozitīva, bet 24 % nav izjutuši ietekmi. 2017. gadā pozitīvu vērtējumu deva 53,7 % un nav izjutuši ietekmi 12,8 % respondentu.

Strādājoša sieviete, 25–34, Daugavpils: "Jā, es jūtos piederīga Eiropai. It sevišķi, strādājot pirmsskolas iestādē un redzot, ka tā atjaunota par ES naudu, jūtu piederību un prieku."

Studente, 18–24, Daugavpils: "Es ne fiziski, ne emocionāli nevaru sajusties piederīga. Pirms pandēmijas nebija robežu, varēja ceļot, tad vēl jā. Tagad nē."

Atšķirības viedokļos saglabājas tajās pašās sociāli demogrāfiskajās grupās. Latviešu valodā runājošajiem 56 % ES loma Latvijas piederības Eiropai stiprināšanā bijusi nozīmīga (2017. g. 57,2 %), attiecīgi krieviski runājošajiem – 41 % (2017. g. 48,9 %). Arī šajā jomā atšķiras reģionālais viedokļu sadalījums. Visvairāk ES ietekmējusi Latvijas piederības Eiropas stiprināšanu Vidzemē – 66 % šī reģiona iedzīvotāju, bet viszemākais atbalsts pausts Kurzemē – 37 %, kas ir saistīts ar spēcīgu reģionālo identitāti.

Vērtējot ES nākotnes attīstību, 51 % iedzīvotāju uzskata, ka dalībvalstīm jāsadarbojas un jāīsteno vairāk kopīgu plānu, bet 34 % pārliecināti, ka jāsadarbojas mazāk un dalībvalstīm jārikojas neatkarīgi. Šāds respondentu viedokļu sadalījums norāda uz to cilvēku pārsvaru, kuri optimistiski vērtē ES nākotnes izredzes. Tomēr šis nelielais pārsvars liecina par stabilas un prognozējamās nākotnes trauslumu. Tādēļ regulāra un sistēmiska ES nozīmīgāko tendenču un Latvijas ekonomisko, politisko un sociālo procesu analīze, kā arī abos līmeņos notiekošā korelāciju apzināšana ir būtisks ieguldījums valsts un Eiropas ilgtspējā.

2. Latvijas iedzīvotāji par Eiropas nākotni

Klimata pārmaiņas un vide

Ekonomikas zaļās transformācijas jomā un tieši saistībā ar atjaunojamās enerģijas īpatsvaru kopējā enerģijas patēriņā Latvija pašlaik ir starp ES līderēm. 2019. gadā atjaunojamās enerģijas īpatsvars Latvijā sasniedza 41 %, kas Latviju ierindoja trešajā vietā starp ES dalībvalstīm. ES kopumā atjaunojamās enerģijas īpatsvars ir tikai 19,7 procenti.⁶ Tomēr jāstrādā pie tā, lai Latvija spētu šo priekšrocību izmantot, ātri un efektīvi iekļaujoties jaunajā – no oglekļa emisijām brīvā pasaules ekonomiskajā modelī.

Klimata pārmaiņu veicināšanā un vides uzlabošanā Latvijā būtu labāks rezultāts, ja lēmumi vairāk tiktu pieņemti ES līmenī, dalībvalstīm vienojoties, – tā uzskata 46 % respondentu. Salīdzinājumā ar 2017. gadu (27,6 %) respondentu īpatsvars, kas dod priekšroku lēmumu pieņemšanai ES līmenī, pieauga par apmēram 18 procentiem. Turklāt 2021. gadā tikai 23 % uzskata, ka labāks rezultāts būtu sasniegts, ja lēmumi vairāk tiktu pieņemti Latvijas līmenī (ievērojams samazinājums salīdzinājumā ar 35,7 % 2017. g.), un 19 % (21,4 % 2017. g.) uzskata, ka pašreizējais lēmšanas līmenis ir optimāls.

Latvijas iedzīvotāju viedokļu izmaiņas salīdzinājumā ar 2017. gadu ietekmēja pēdējo gadu ES aktīvi īstenotā “zaļā kursa” politika. Latvijas sabiedrības noskaņojums atspoguļo ES noteicošo lomu klimata politikā pasaules mērogā. Respondenti secināja, ka ES lielā mērā nosaka dalībvalstu rīcību, īstenojot ES kopējo mērķi – līdz 2030. gadam samazināt siltumnīcefekta gāzu emisijas par vismaz 55 % salīdzinājumā ar 1990. gadu, kā arī veicināt virzību uz ES klimatneitralitāti 2050. gadā.

Lai gan Latvijas sabiedrība kopumā arvien pozitīvāk vērtē ES lomu klimata pārmaiņu politikas īstenošanā, tomēr fokusa grupu diskusiju analīze liecina par zemu interesi un izpratnes trūkumu par klimata un vides jautājumiem. Īpaši izteikti šāda vienaldzīga vai pat noraidoša attieksme raksturīga Daugavpils, Liepājas un Jēkabpils fokusa grupām. Lielāku interesi un izpratni demonstrēja Rīgas un Ļaudonas fokusa grupas dalībnieki.

Studente, 18–24, Rīga: “Klimata pārmaiņas ir ļoti nozīmīgs jautājums. Diemžēl Latvijā nav pietiekamas izpratnes par šo problemātiku. ES vajadzētu izdarīt lielāku spiedienu uz valstīm klimata neitrālāku politiku realizēšanā. Īpaši tas attiecas uz tādām valstīm kā Latvija.”

Students, 18–24, Rīga: “Jāveicina Latvijas iedzīvotāju interese par atkritumu šķirošanu, ilgtspējīgu dzīvesveidu. Jārada labvēlīgāki apstākļi plašākai elektromašīnu ieviešanai. Principā vairuma soļu sagaidu, ka darīs mūsu valdība, tomēr arī ES ir jāiesaistās krietni vairāk.”

⁶ Share of renewable energy in the EU up to 19.7% in 2019. Eurostat. Izgūts (22.10.2021.) no: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20201218-1?redirect=%2Feurostat%2Fweb%2Fenergy%2Fpublications>

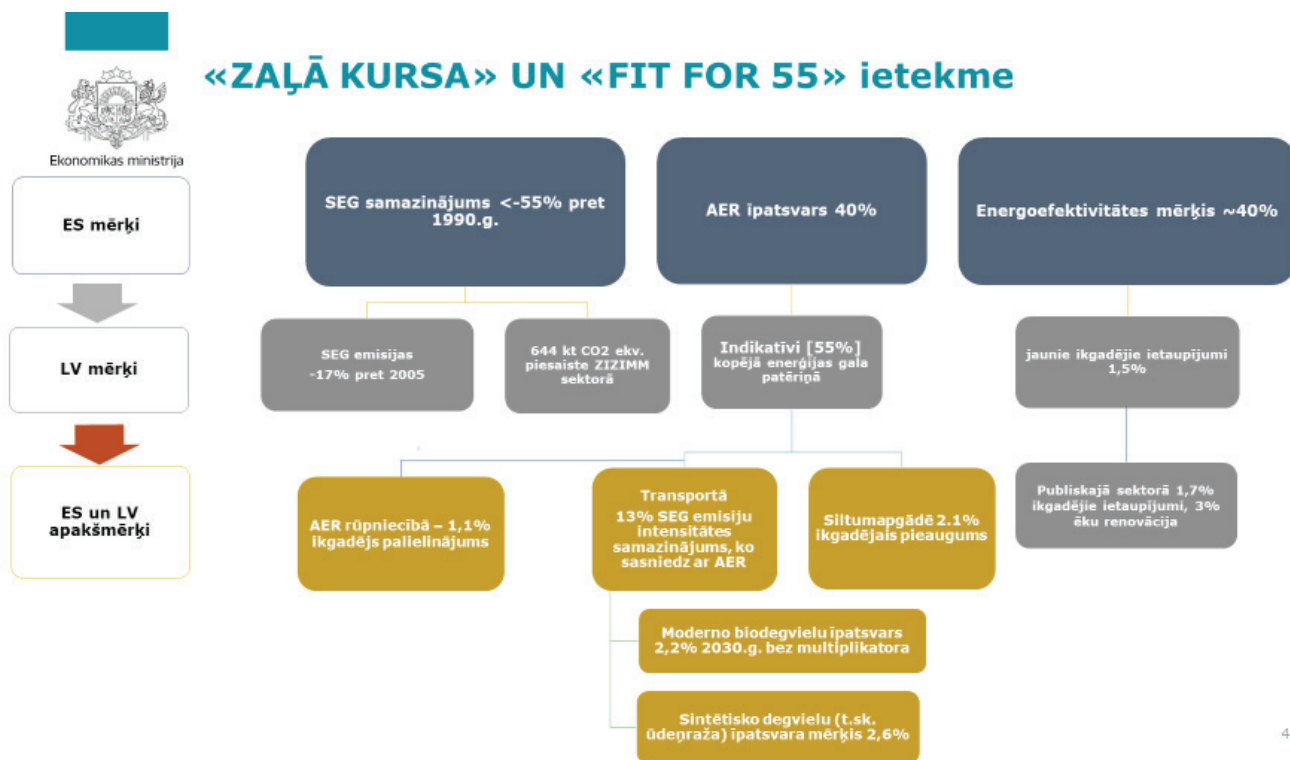
Strādājošs vīrietis, 45–64, Rīga: “Nevar vienlaikus uzvarēt gan ekonomikas jomā, gan arī vides ilgtspējas jautājumos. No kaut kā visu laiku jāatsakās. Jāmeklē kompromisi. ES ir nosacīti vienota pieeja, katra dalībvalsts tik un tā darīs, kā tai izdevīgāk, īpaši lielās dalībvalstīs, tādās kā Vācija.”

Strādājoša sieviete, 45–64, Ļaudona: “Latvijā mežu izciršana milzīga, cilvēki nešķiro atkritumus, īpaši laukos. Mums tā ir liela problēma ilgtermiņā. ES attīstītajās valstīs situācija ir pilnīgi cita. Piemēram, Nīderlandē pieejama visa nepieciešamā infrastruktūra atkritumu šķirošanai. Latvijā, īpaši laukos, tās vienkārši nav. ES vajadzētu pievērst šim lielāku uzmanību, izdarīt spiedienu uz Latviju.”

Mājsaimniece, 25–34, Ļaudona: “Citur Eiropā cilvēki ir videi draudzīgāki. ES mums ļoti daudz ko dod tajā ziņā, ka mēs tiekam mācīti, kā kļūt videi draudzīgākiem.”

Lai veicinātu klimata pārmaiņas, 2021. gada 14. jūlijā EK nāca klajā ar tiesību aktu priekšlikumu pakotni “Fit for 55” jeb “Gatavi mērķrādītājam 55 %”.

“Zaļā kursa” un “Gatavi mērķrādītājam 55 %” mērķi ES un Latvijas līmenī ir atspoguļoti zemāk.

Avots: Ekonomikas ministrija.

ES klimata mērķu īstenošanā Latvijai būs jāpieņem daudzi lēmumi. Prognozējamie izaicinājumi Latvijā “Gatavi mērķrādītājam 55 %” pakotnes īstenošanai ietver:

- negatīvas ietekmes samazināšanu uz tautsaimniecību, īpaši lauksaimniecības un transporta sektoriem, un uz sociāli vismazāk aizsargātajām iedzīvotāju grupām, ņemot vērā sagaidāmo cenu un rēķinu pieaugumu mājokļu un transporta sektoros, kā arī pārtikai;
- klimata likuma izstrādi.

Klimata likumprojektu ir plānots iesniegt izskatīšanai LR 13. Saeimai 2022. gada otrajā ceturksnī, un tas tiek izstrādāts ar mērķi pilnveidot klimata pārmaiņu politikas jomas juridisko ietvaru, izveidojot regulējumu, kas ietvertu visus būtiskākos klimata politikas nosacījumus vienuviet:

- apvienot tiesību normas, kas izriet no likuma "Par piesārņojumu" un likuma "Par Latvijas dalību Kioto protokola elastīgajos mehānismos";
- iekļaut jaunas tiesību normas, ņemot vērā plānotos izaicinājumus virzībā uz klimatneitralitāti un klimatnoturības veicināšanu.

Klimata mērķu sasniegšanai visām dalībvalstīm tiek paredzēts ievērojams investīciju projektu finansējums no ES Atjaunošanas un noturības fonda, kā arī daudzgadu budžeta. Zaļās transformācijas jomā Latvijai būs jāturpina nopietnas investīcijas gan transportā un ēku siltināšanā, gan atjaunojamo energoresursu attīstībā. Latvijai būs jāturpina palielināt atjaunojamo energoresursu īpatsvaru, ko tā ir veiksmīgi darījusi siltumapgādes un elektroenerģijas ražošanas nozarēs, bet ko nav izdevies panākt transporta nozarē. Šajā sakarā būs nepieciešams turpināt investīcijas videi draudzīga sabiedriskā transporta un elektromobilitātes infrastruktūras attīstībā. No rezultāta būs atkarīgs sabiedrības viedoklis par "zaļā kursa" lietderību un Latvijas valdības lēmumu efektivitāti.

Veselība

Covid-19 pandēmijas krīze skaidri parādīja, ka Latvijas veselības sistēmas gatavība pandēmijas izaicinājumiem un tās reaģēšanas spējas ir nepietiekamas. Uz Latvijas veselības sistēmas trūkumiem vairāku gadu garumā Eiropas semestra ietvaros norādīja Eiropas Komisija.⁷ Galvenais trūkums ir zems publiskais finansējums veselības aprūpē, kas ierobežo piekļuvi kvalitatīvai un savlaicīgai aprūpei, negatīvi ietekmējot rezultātus veselības jomā. Veselības aprūpes izdevumi Latvijā gan uz vienu iedzīvotāju, gan proporcionāli IKP joprojām ir krietni zemāki nekā vidēji Eiropas Savienībā.

Raksturojot Latvijas veselības sistēmas pirmskrīzes stāvokli, jāņem vērā, ka Latvijas publiskie izdevumi veselības aprūpei 2017. gadā bija 3,4 % no IKP, kas ir ievērojami mazāk par ES vidējo rādītāju – 7,8 procentiem. Izdevumu daļa 2018. un 2019. gadā nedaudz palielinājās, bet 2020. gadā tā atkal noslīdēja tuvu 2017. gada līmenim. Vairākās jomās ir vajadzīgi ievērojami ieguldījumi, lai uzlabotu veselības aprūpes kvalitāti, pakalpojumu pieejamību, slimību profilaksi, primārās aprūpes stiprināšanu, e-veselību un veselības aprūpes personāla adekvātu darba apmaksu.

Ierobežota piekļuve valsts apmaksātiem veselības aprūpes pakalpojumiem rada ilgu gaidīšanas laiku, lielas neapmierinātas vajadzības pēc aprūpes, kas ievērojami atšķiras starp ienākumu grupām (12,8 % visnabadzīgākajiem 20 % iedzīvotāju un 1,7 % bagātākajiem 20 % iedzīvotāju), augstu personīgo maksājumu līmeni par veselības aprūpes pakalpojumiem (41,8 % no kopējiem veselības aprūpes izdevumiem 2017. g.) un finansiālas grūtības neaizsargātām grupām, piemēram, pensionāriem un māsaimniecībām ar zemiem ienākumiem. 2017. gadā Latvijā attālināmās mirstības līmenis bija trešais augstākais ES, un tas norāda uz nepieciešamību un iespējām ieguldīt veselības aprūpes pieejamības un kvalitātes uzlabošanā. Novēršamās mirstības rādītājs Latvijā bija otrais augstākais ES 2017. gadā.

Akūta problēma veselības sistēmā ir darbaspēka trūkums. Situācija ir izteiktāka teritorijās ārpus Rīgas, kur praktizējošo ārstu blīvums ir daudz mazāks, kā rezultātā rodas plaša starp pilsētām un

⁷ 2020. gada Eiropas pusgads: novērtējums par progresu strukturālo reformu īstenošanā, makroekonomikas nelīdzsvarotības novēršanā un koriģēšanā, un saskaņā ar Regulu (ES) Nr. 1176/2011 veikto padziļināto pārskatu rezultāti.

laukiem par piekļuvi veselības aprūpei. Zems atalgojums ir atturējis jo īpaši jaunus veselības aprūpes darbiniekus un medmāsas. Iestādes veica pasākumus, lai uzlabotu veselības aprūpes darbinieku pieņemšanu un noturēšanu darbā, tostarp apņēmas laikposmā no 2019. līdz 2021. gadam katru gadu palielināt ārstu algas par 20 procentiem. Tomēr 2020. gada budžeta palielinājums radīja algu pieaugumu vidēji vien par aptuveni 10 procentiem.

Līdzās "hroniskajiem" veselības sistēmas trūkumiem Covid-19 pandēmija parādīja, ka Latvijas veselības sistēmas gatavība un reaģēšanas spējas ir nepietiekamas. Kā ilustrācija tam bija pandēmijas sākumposmā nepietiekamie medicīnas aprīkojuma, piemēram, aizsargmasku, krājumi, nepietiekama slimnīcu intensīvās aprūpes gultasvietu kapacitāte, testu trūkums, zema kontaktu izsekošanas spēja un daudzi citi.

Neraugoties uz veselības sistēmas trūkumiem, 2021. gada aptaujas rezultāts liecina, ka gandrīz puse respondentu (48 %) uzskata, ka labāks rezultāts būtu sasniegts, ja lēmumi veselības jomā vairāk tiktu pieņemti Latvijas līmenī. Rezultāts ir likumsakarīgs, jo ES kompetence veselības aprūpes jomā ir ierobežota un galvenā atbildība par veselības aprūpes sistēmas organizāciju un finansēšanu gulstas uz dalībvalstīm.

Piemēram, viens no Jēkabpils fokusa grupas secinājumiem ir nepieciešamība veicināt veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību, kas ir tieši atkarīga no Latvijas politikas veidotājiem.

Mājsaimniece, 45–64, Rīga: "Šī brīža situācijā sagaidu investīcijas medicīnas jomā. Investīcijas gaidu visā – sākot ar investīcijām jauno ārstu izglītībā, tajā skaitā apmaiņas programmās; ārstu darba algu palielināšanā; medicīnas aparātūras iepirkšanā."

Strādājoša sieviete, 25–34, Rīga: "Veselības aizsardzība nav īsti tā joma, kur ES daudz var darīt. Iespējams, nākotnē būtu nepieciešams attīstīt vienotus standartus veselības aprūpē."

Tomēr trešdaļa respondentu (31 %) augsti novērtē EK lēmumu efektivitāti. Jaunie cilvēki (18–24 gadi) ir lielāki Eiropas lēmumu piekritēji (39 %) salīdzinājumā ar senioriem (22 %). Būtu labāks rezultāts, ja lēmumi vairāk tiktu pieņemti ES līmenī, dalībvalstīm vienojoties, – tā uzskata 46 % respondentu no Vidzemes un 42 % respondentu no Latgales salīdzinājumā ar 22 % no Kurzemes.

Analizējot fokusa grupu debates, iedzīvotāju cerības uz Eiropas lēmumiem var raksturot šādi:

Strādājošs vīrietis, 35–44, Jēkabpils: "Veselība ir svarīgākais. Ja nav veselība, neko neizdarīsi. Mums veselības nozarē ir ļoti daudz problēmu. ES vajadzētu atbalstīt šo nozari vairāk. Tiesa, daudz jau arī tiek darīts, tikai – vai nonāk līdz mūsu līmenim, tas ir cits jautājums."

Rīgas fokusa grupas rekomendācija: ES izstrādāt vienotus standartus veselības aprūpē un algoritmus krīzes situāciju risināšanā.

Daugavpils fokusa grupas rekomendācija: nodrošināt vienlīdzīgas tiesības uz veselības aprūpi visiem ES pilsoņiem.

Tiešām, neskatoties uz ierobežotajām pilnvarām, EK kopš pandēmijas sākuma ir veikusi daudzus pasākumus,⁸ lai palielinātu kritisko medicīnisko ierīču pieejamību, bet kopš 2020. gada sākuma ir veikusi kopīgas medicīniskas iepirkuma procedūras, kas ļauj dalībvalstīm centralizētā iepirkumā saņemt medikamentus, aizsarglīdzekļus un medicīnisko aprīkojumu.

⁸ Šteinbuka, I. (zin. red.) (2021). *Latvijas tautsaimniecība pandēmijas ēnā un pēckrīzes izrāviena iespējas = Latvian Economy in the Shadow of Pandemic and Opportunities of the Post-Crisis Recovery*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. Izgūts (22.10.2021.) no: <https://doi.org/10.22364/ltpepii>

Runājot par vakcināciju, EK saviem iedzīvotājiem un kaimiņvalstīm ir nodrošinājusi daudz-sološāko vakcīnu iepirkumu, kas ļāva jau šī gada augustā pilnīgi vakcinēt 70 % ES pieaugušo iedzīvotāju. ES dalībvalstīs, kur vakcinēšanas rādītāji ir augsti, tas ļāva pakāpeniski samazināt vīrusa izplatību. Diemžēl Latvija neizmantoja ES nodrošinātās iespējas, vakcinācijas rādītāji joprojām ir zemi, un jau oktobrī Latvijas sabiedrība ir saskārusies ar sekām. Ja Latvijas sabiedrības aptauja tiktu veikta oktobra beigās vai novembrī, kad Covid-19 pacientu mirstības rādītāji bija augstākie vai gandrīz augstākie ES, iespējams, aptaujas rezultāti būtu bijuši drūmāki.

ES veselības aprūpes nozari atbalstīja krīzes kulminācijā, kad Latvijas valdība pieprasīja palīdzību, lai nepieļautu veselības nozares kolapsu. Papildu līdzekļi tiks nodrošināti arī turpmāk Atjaunošanas un noturības mehānisma ietvaros. Šeit, piemēram, var minēt atbalstu slimnīcu infrastruktūras attīstībai, diagnostikas iekārtu un IT sistēmu iegādei, kā arī atbalstu medicīnas personāla izglītībai un apmācībai. Tas īpaši attiecas uz Latviju, kas Eiropas semestra ietvaros saņēma specifiskas rekomendācijas tieši veselības aprūpes jomā.

Pašreizējā situācija ir aktualizējusi jautājumu par ES un tās dalībvalstu gatavību līdzīgām krīzēm nākotnē. Pandēmija parādīja, ka, no sistēmiskā viedokļa raugoties, ir nepieciešams daudz spēcīgāks koordinācijas mehānisms ES līmenī, tādēļ 2020. gada novembrī EK nāca klajā ar Eiropas Veselības savienības iniciatīvu.⁹ Iniciatīva paredz, piemēram, jau esošo aģentūru – Eiropas Slimību profilakses centra vai Eiropas Zāļu aģentūras – stiprināšanu. Vienlaikus tā paredz stiprināt medicīnisko preparātu, aprīkojuma un iekārtu piegāžu koordināciju starp dalībvalstīm.

Spēcīga ekonomika, sociālais taisnīgums un nodarbinātība

Visas fokusa grupas secināja, ka spēcīga ekonomika, sociālais taisnīgums un nodarbinātība uzskatāmi par nozīmīgākajiem jautājumiem. Analizējot aptaujas rezultātus, jāņem vērā, ka aptauja tika veikta 2021. gada 10.–22. septembrī, kad pandēmijas situācija Latvijā izskatījās cerīga un sabiedrība bija visai optimistiski noskaņota. Lai objektīvi raksturotu ekonomisko situāciju, izmantotim šī gada augusta ekonomiskos rādītājus.¹⁰

Latvijas ekonomikas izaugsme ir ļāvusi tautsaimniecībai atgriezties pirmskrīzes līmenī. IKP otrajā ceturksnī pieauga par 10,8 % (sezonāli koriģēti dati), reālajam IKP 2021. gada otrajā ceturksnī sasniedzot 6,976 mljrd. eiro. IKP otrā ceturksnī struktūrā lielākā pozitīvā ietekme ir bijusi investīcijām (12,5 %), eksportam (9,5 %) un mājsaimniecību patēriņam (8,2 %). IKP izmaiņas pa darbības veidiem, salīdzinot ar 2020. gada otro ceturksni, liecina, ka gandrīz visu nozaru aktivitāte ir sekmīgi atjaunojusies.

Gada inflācija augustā saskaņā ar *Eurostat* datiem eirozonā ir sasniegusi 3 %, bet ES vidēji – 3,2 procentus. Latvijas gada inflācija bija augstāka nekā ES un eirozonā, un augustā tā bija 3,6 % augsta. Pašlaik redzam, ka gan ES, gan Latvijā par aizvien satraucošāku faktoru inflācijas struktūrā kļūst enerģijas cenas (degviela, gāze, elektroenerģija), kas, tuvojoties aukstuma sezonai, turpinās sadārdzināt gan pārtikas un ražošanas, gan mājokļu uzturēšanas izmaksas. Tomēr septembrī energoresursu un citu cenu pieauguma draudi vēl nebija uztverti tik spēcīgi.

⁹ A European Health Union: A Pharmaceutical Strategy for Europe. European Commission, 2020. Izgūts (23.10.2021.) no: A European Health Union: A Pharmaceutical Strategy for Europe | Newsroom (europa.eu)

¹⁰ Fiskālās disciplīnas padome. Monitoringa ziņojums Nr. 15, 2021. Izgūts (23.10.2021.) no: <https://www.fdp.gov.lv/lv/media/3241/download>

Saskaņā ar Nodarbinātības valsts aģentūras apkopotiem datiem augustā reģistrētais bezdarba līmenis ir krities līdz 6,5 procentiem. Darba tirgū, salīdzinot 2021. gada otro ceturksni ar 2019. gada otro ceturksni, iezīmējas strukturālas izmaiņas. Piemēram, analizējot aizņemto darbvietu skaitu pa darbības veidiem, redzams, ka krīzes laikā ir sarukusi nodarbinātība izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumu jomā (-20 %), bet ir pieaugusi informācijas un komunikācijas pakalpojums (+19,9 %).

Vienlaikus ar bezdarba kritumu Latvijā kopš 2020. gada pēdējā ceturkšņa aizvien pieaug brīvo darbvietu īpatsvars, kas šī gada otrajā ceturksnī sasniedza 2,6 procentus. Tas norāda uz darba tirgus nesabalansētību darbaspēka pieprasījuma un piedāvājuma pusē. Turklāt līdzīga situācija vērojama globāli.¹¹ Pirms pandēmijas attīstītājās valstīs bija ļoti augsta iesaiste darba tirgū, kas tagad drīzāk virzās pretējā virzienā – pašlaik darbaspēka piedāvājums ir par 3 % zemāks nekā pirms krīzes.

Students, 35–44, Liepāja: "Labprāt redzētu citu ES dalībvalstu darbaspēku Latvijā."

Šī gada otrajā ceturksnī ir fiksēts vidējās darba samaksas pieaugums (+10,2 %), bruto darba samaksas apmēram vidēji sasniedzot 1237 eiro. Algu līmeņa kāpumu ietekmēja gan minimālās algas pieaugums līdz 500 eiro, gan arī pieaugusi nodarbinātība augstāk apmaksātās nozarēs.

Strādājošs vīrietis, 25–34, Rīga: "Jau esam ieguvēji algu jomā. Vajadzētu turpināt tālāku attīstību šajā virzienā."

Strādājošs vīrietis, 55–63, Liepāja: "Nevienam jau nebūtu žēl, ka visi dzīvotu labklājībā un pārtībā. Tikai – kur ņemt līdzekļus, kur ņemt naudu. Esam ar to saskārušies arī savā darba vietā. Pasaka, kādai jābūt minimālai algai katrā pozīcijā, bet starpība starp algu ar vienkāršu darbu veicējiem, kuriem nav izglītības, un izglītotu ar diviem maģistra grādiem, ir minimāla. Sasaistīt šo algu trepi, lai arī pārējiem adekvāti pieaugtu darba alga!"

Ienākumu nevienlīdzība joprojām krietni pārsniedz ES vidējo rādītāju. Lai gan nevienlīdzības samazināšana ir viens no Latvijas valsts attīstības plāna galvenajiem mērķiem, maz ticams, ka tuvāko gadu laikā Latvijai izdosies samazināt nevienlīdzību līdz ES vidējam rādītājam. Ienākumu nevienlīdzība Covid-19 krīzes periodā ir palielinājusies un ir viena no augstākajām Eiropas Savienībā. Galvenais iemesls ir gados vecāku cilvēku māsaimniecību zemie ienākumi.

Strādājoša sieviete, 45–64, Ļaudona: "Agrāk biju pret ES, bet tagad esmu domas mainījusi. Svešās ES zemēs vairāk domā par cilvēkiem."

Pensionārs, 65–74, Jēkabpils: "Ir jārisina invaliditātes pabalstu jautājums. Tie ir niecīgi."

Joprojām pastāv nevienlīdzīgas iespējas piekļūt izglītībai un veselības aprūpei. Piekļuve kvalitatīvai izglītībai joprojām ir atkarīga no dzīvesvietas, un pilsētu skolas pārspēj lauku skolas. Līdzīga plaša starp pilsētām un laukiem pastāv saistībā ar piekļuvi veselības aprūpei. Turklāt grupām ar zemiem ienākumiem ir ievērojami vairāk neapmierinātu veselības aprūpes pakalpojumu vajadzību nekā grupām ar augstiem ienākumiem.

Strādājoša sieviete, 35–44, Liepāja: "Sociālais taisnīgums. Latvijā uz vienu studentu tērē 49 eiro, Dānija 500, ES vidēji 200. Arī šeit esam 4. no beigām. Vai to ņem kāds pierē, un kur ņemt naudu?"

¹¹ Pieejams: *The Economist* 2021. gada 14. augusta izdevums.

Kaut gan Latvijā ienākumu sadalījums ir viens no nevienlīdzīgākajiem ES, bet nabadzības riskam pakļauto iedzīvotāju īpatsvars ir viens no augstākajiem ES, tomēr ierobežojumu atcelšana vasaras sezonā, strauja ekonomikas izaugsme, zems bezdarbs un vidējais darba samaksas pieaugums pozitīvi ietekmēja situācijas uztveri Latvijas sabiedrībā un sekmēja uzticību Latvijas valdībai.

Aptaujas rezultāti rāda, ka iedzīvotāji pozitīvi vērtēja Latvijas valdības spēju pieņemt adekvātus lēmumus. Gandrīz puse visu respondentu (42 %) norāda, ka Latvijai būtu labvēlīgāks rezultāts, ja lēmumi par spēcīgu ekonomiku, sociālo taisnīgumu un nodarbinātību tiktu kopumā vairāk pieņemti Latvijas līmenī.

Strādājošs vīrietis, 45–64, Rīga: “Mēs tikai visu laiku gaidām atbalstu no ES, bet pašiem vajadzētu vairāk strādāt pie ekonomiskās attīstības nacionālajā līmenī.”

Strādājoša sieviete, 45–64, Ļaudona: “Latvijas nepietiekamā ekonomiskā attīstība ir nevis ES, bet gan valdības rezultāts.”

Strādājošs vīrietis, 35–44, Ļaudona: “Ir jomas, ko nacionālas valstis nekādā gadījumā nedrīkst nodot ES ziņā. Latvijas gadījumā tā noteikti ir zemkopība. Nedrīkst ES izdarīt spiedienu uz valstīm arī attiecībā uz ekonomisko partneru izvēli.”

Strādājošs vīrietis, 18–24, Ļaudona: “Monetārajai politikai ES teritorijā jābūt vienotai, bet ekonomiskās attīstības jautājumi jāatstāj pašu valstu ziņā.”

Tomēr 32 % uzskata, ka labāks rezultāts būtu sasniegts, ja lēmumi vairāk tiktu pieņemti ES līmenī, dalībvalstīm vienojoties. Salīdzinājumam – 2017. gadā 46,6 % respondentu uzskatīja, ka lēmumi par līdzsvarotu ekonomisko izaugsmi un dzīves līmeņa izlīdzināšanu starp ES valstīm jāpieņem ES līmenī, un tikai 22,4 % deva priekšroku lēmumu pieņemšanai Latvijas līmenī. Toties, vērtējot nodarbinātību, arī 2017. gadā respondenti augstāk vērtēja Latvijas valdības spēju pieņemt efektīvus lēmumus (43,3 %) salīdzinājumā ar ES (28,9 %).

2021. gada aptaujas rezultāti gandrīz nav atkarīgi no vecuma, izņemot seniorus virs 65 gadu vecuma, kas skeptiskāk vērtē ES lomu ekonomikas stiprināšanā (22 %) salīdzinājumā ar Latvijas valdības lomu (52 %). Attieksme būtiski atšķiras atkarībā no sarunvalodas ģimenē. ES ietekmi uz ekonomiku daudz pozitīvāk vērtē latviski runājošie (36 %) salīdzinājumā ar krieviski runājošiem (28 %). Attieksmi nedaudz ietekmē izglītība. Respondenti ar augstāko izglītību augstāk vērtē ES ieguldījumu Latvijas ekonomikā (34 %) salīdzinājumā ar respondentiem ar pamatzglītību (30 %), tomēr atšķirība nav būtiska. Reģionu griezumā visaugstāk ES lomu Latvijas labklājības celšanā vērtē Zemgale (42 %), bet viszemāk – Kurzeme (20 %).

ES pasaulē

Pēdējo desmit gadu laikā ES konsekvēti un apņēmīgi ir stiprinājusi daudzas politiskās iniciatīvas, kas varētu veicināt tās klātbūtni un ietekmi starptautiskajā politikā. Tās saistās ar sankciju piemērošanu Krievijai par Krimas okupāciju un konfliktu Austrumukrainā, ar sankciju akceptēšanu saistībā ar cilvēktiesību pārkāpumiem Ķīnā (2021. g.) un ārvalstu tiešo investīciju ES skrīninga mehānisma izstrādi un pieņemšanu (2019. g.), lai mazinātu ārēju spēlētāju pieeju stratēģiskai infrastruktūrai, ar līdzdalību starptautiskajās misijās un operācijās pasaulē, ar svarīgu stratēģiju

pieņemšanu, piemēram, ES Arktikas stratēģiju (2016. g.) un adaptēto politiku¹² (2021. g.), ar pasākumu kopumu izstrādi Eiropas aizsardzības spēju stiprināšanai un daudzām citām jomām. Arvien biežāk piesauktā Eiropas Stratēģiskā autonomija kā aicinājums ES pašai uzņemties lielāku atbildību pār globālajiem procesiem, kas kalpotu pilsoņu drošībai un aizsardzībai, iegūst praktiskas aprises. Dalībvalstu darbs pie Eiropas Stratēģiskā kompasa ir tikai viens no šādiem apliecinājumiem. Šie ir tikai daži piemēri, kas raksturo ES virzību uz saliedētāku Kopējās ārējās un drošības politikas (KĀDP) īstenošanu un vienlaikus reakciju uz ES pilsoņu redzējumu par Eiropas Savienības globālo lomu. Nākotnē pieaugs ES izstrādāto un pieņemto iniciatīvu kopums KĀDP ietvaros, kas nozīmē arī nepieciešamību nacionālajā līmenī izvērtēt iespējamās priekšrocības, kas atbilstu Eiropas un Latvijas interesēm. Ilgstoši pastāvošais pieņēmums, ka iedzīvotājiem nerūp ārpolitiskie jautājumi, nav guvis pamatojumu SKDS veiktajā Latvijas iedzīvotāju aptaujā un fokusa grupu intervijās.

Saskaņā ar veiktajām sabiedriskās domas aptaujām Latvijas iedzīvotāji gan 2017. gadā, gan 2021. gadā augstu vērtē ES ieguldījumu miera un drošības nodrošināšanā Eiropā, un šādu viedokli ir pauduši 61 % respondentu. Turklāt pozitīvu vērtējumu ir snieguši visu sociāli demogrāfisko grupu pārstāvji, izņemot nepilsoņus, starp kuriem tikai 36 % atbildēja apstiprinoši. Procentuāli nemainīgs bija aptaujāto viedoklis par ES ieguldījumu miera, drošības un attīstības veicināšanā pasaulē, sasniedzot 55 % abos pētījumos.

Šāda atbalstoša attieksme ir nozīmīga Latvijas tālākai attīstības sadarbības politikas īstenošanai, kas ir nozīmīga kopējā Eiropas ārpolitisko tradīciju ziņā un Latvijai svarīgu sabiedroto pārliecināšanā par savu interešu īstenošanu. Atbalstāmo valstu saraksts varētu tikt paplašināts ar valstīm ārpus ierastās Eiropas Austrumu partnerības loka, kas kalpotu kā Latvijas solidaritātes apliecinājums citām dalībvalstīm un attīstības sadarbības politikas saņēmējām. Fokusa grupu intervijās tika pasusts šāds viedoklis:

Strādājošs vīrietis, 55–63, Liepāja: "Latvija bija Eiropas labumu saņēmēja, tagad varam dot citiem. Sadarbība jāveicina ar partneriem, ar kuriem samērojamas vērtības – grupām, cilvēkiem valstīm, kas ir apkārt ES. Nav jāskatās, kur novilkta robeža starp valstīm ģeogrāfiski, bet kur ir kopīgas vērtības."

Lai arī ārpolitiskās orientācijas ziņā vairākums aptaujāto (43 %) uzskata, ka Latvijai jāturpina atbalstīt ES pilnveidošanu, kas ir raksturīgi arī laika griezumā, 27 % ir pārliecināti, ka Latvijai ārpolitiski jāpārorientējas uz neitralitāti. 2017. gada pētījumā atbalstu neitralitātei pauda 33,7 procenti. Reģionālā griezumā neitralitāti atbalsta 30 % Rīgas, 35 % Kurzemes un 29 % Latgales iedzīvotāju. Nedaudz pieaudzis to respondentu skaits, kas uzskata, ka Latvijai ārpolitiski būtu jāpārorientējas uz citiem partneriem no 10,9 % 2017. gadā līdz 14 % šogad. Domnīcas GLOBSEC pētījums par tendencēm Centrālās Eiropas un Austrumeiropas valstīs, kur pētīta ģeopolitiskā orientācija, Latviju kopā ar Austriju, Bulgāriju, Čehiju, Ungāriju un Slovēniju ierindo pie valstīm, kurās priekšroku dod stāvoklim "starp" (*in-between countries*) rietumiem un austrumiem, kuru atbalsta vairāk nekā 50 % iedzīvotāju.¹³ Šajā pētījumā respondentiem bija jāizvēlas attiecīgās valsts vēlamie stratēģiskie partneri. Priekšrocība tika dota ASV (36 %), Krievijai (27 %) un Ķīnai (10 %), lai gan izvēlēs bija iekļauta arī Vācija, Francija un Apvienotā Karaliste.¹⁴

¹² A stronger EU engagement for a peaceful, sustainable and prosperous Arctic. EEAS, 2021. Izgūts (25.10.2021.) no: 2_en_act_part1_v7.pdf (europa.eu)

¹³ GLOBSEC Trends 2021. Central&Eastern Europe one year into the pandemic, June 2021. Izgūts (26.10.2021.) no: GLOBSEC Trends 2021: Central and Eastern Europe one year into the pandemic - GLOBSEC

¹⁴ Ibid.

Salīdzinoši lielais skaits respondentu, kuri ģeopolitiskajā orientācijā atrodas neizlēmīgās pozīcijās, var ietekmēt vairāku ārpolitikas izvēļu veikšanu nākotnē. Saistībā ar Krievijas ārpolitiskajām ambīcijām fokusa grupu intervijās bija vērojama vienprātība (ar nelielām atšķirībām Daugavpilī), akcentējot nepieciešamību Latvijai veidot pragmatiskas attiecības, bet attieksmē pret Ķīnu bija vērojama viedokļu dažādība. Daļa intervējamo atzīmēja pārāk kritisko Eiropas attieksmi, daļa piekrita nepieciešamībai ierobežot tās lielo ekonomisko un politisko ietekmi pasaulē, bet lielākā cilvēku grupa uzskatīja, ka tai trūkst informācijas par Ķīnas aktivitātēm Latvijā un Eiropā, kas traucē noformulēt savu pozīciju. Rēķinoties ar to, ka Ķīnas starptautiskā darbība kļūs arvien intensīvāka un daudzveidīgāka (no maigās līdz pat militārai varai), likumsakarīgi sekos atbilstoša tās savaldīšanas politika no ES un NATO puses, kas ir saistoša Latvijai. Tādēļ jāapsver sabiedrības informēšanas pasākumi, kas skaidrotu Ķīnas ģeopolitiskās un ģeoekonomiskās intereses un to ietekmi uz Eiropu un Latviju.

Latvijas drošība un valsts aizsardzības spējas Latvijas iedzīvotājiem joprojām ir svarīgs jautājums. Lai arī lielāka uzmanība fokusa grupu intervijās tika pievērsta NATO un tās klātbūtnes pozitīvajam efektam, tomēr netrūka viedokļu, kas uzsvēra alianses un ES savstarpējās sadarbības nozīmi reģionā un transatlantiskajā telpā.

Students, 35–47, Liepāja: "Latvijas gadījumā ir svarīgi līdzsvarot iesaistīšanos kopējās ES drošības un aizsardzības politikas iniciatīvās, nemazinot NATO lomu valsts drošības politikas stiprināšanā."

Latvijas sabiedrības atbalsts ES drošības un aizsardzības politikas tālākai attīstībai ir svarīgs vidējā termiņā un ilgtermiņā, jo uzņemtā virzība uz ES lomas pieaugumu pasaulē tiks papildināta ar investīcijām pētniecībā, inovācijās, tehnoloģiju attīstībā, sadarbības projektu veicināšanā un citās jomās. Lai arī sākotnēji tās var būt maznozīmīgas nacionālo aizsardzības spēju stiprināšanā, tās var padarīt efektīvāku Kopējo Drošības un aizsardzības politiku (KDĀP). Spēcīga Eiropa ir papildu garants Latvijas drošībai.

Vērtības un tiesības, tiesiskums, drošība

Latvijas iedzīvotāju attieksme pret vērtībām, tiesiskumu un drošību atspoguļo šī jautājuma sarežģītību un komplekso raksturu. No vienas puses, tiesiskums precīzi raksturots Līguma par Eiropas Savienību 2. pantā, atzīmējot, ka tā "ir dibināta, pamatojoties uz vērtībām, kas respektē cilvēka cieņu, brīvību, demokrātiju, vienlīdzību, tiesiskumu un cilvēktiesības, tostarp minoritāšu tiesības. Šīs vērtības dalībvalstīm ir kopīgas sabiedrībā, kur valda plurālisms, tolerance, taisnīgums, solidaritāte un kur nav diskriminācijas, kā arī valda sieviešu un vīriešu līdztiesība."¹⁵ Taču tajā pašā laikā iedzīvotājiem nav skaidrs, kādā veidā notiek šo principu iedzīvināšana, un vēl svarīgāk, kādi ir mehānismi pārkāpumu ierobežošanai un sodu piemērošanai par šo pamatvērtību neievērošanu. Apzinoties, ka tiesiskums un citas ES vērtības ir kopējas Eiropas pilsoņiem, 39 % Latvijas iedzīvotāju uzskata, ka lēmumi būtu pieņemami ES līmenī, valstīm vienojoties, 17 % apmierina pašreizējais lēmumu pieņemšanas modelis un 30 % dotu priekšroku lielākai Latvijas lomai. Lai arī sabiedriskās domas aptauja demonstrē līdzīgus viedokļus dažādās sociāli demogrāfiskajās

¹⁵ Līgums par Eiropas Savienību. Konsolidētā versija, 2008. Izgūts (26.10.2021.) no: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:12008M/TXT>

grupās, vērojamas vairākas atšķirības. Pirmkārt, mazāks atbalsts lemsšanai ES līmenī ir nepilsoņu vidū – 25 %, un līdzīgs procentuāli ir atbalsts esošajai situācijai – 18 procenti. Otrkārt, Kurzemē dzīvojošie lielāku priekšroku dotu lēmumu pieņēmējiem Latvijā, spriežot par vērtībām un tiesībām, tiesiskumu un drošību – 33 %, bet ES rokās šo jautājumu risināšanu ir gatavi nodot 24 % reģionā aptaujāto un 21 % apmierina esošais stāvoklis.

Fokusa grupu intervijās tiesiskums vērtēts no dažādiem skatu punktiem. Ņemot vērā Latvijas iedzīvotāju zemo uzticēšanās līmeni valsts pārvaldei, tiesiskuma principa ievērošana ES līmenī ir vērtēta kā viens no līdzekļiem, kas var ietekmēt situāciju dalībvalstīs, to skaitā arī Latvijā.

Strādājošs vīrietis, 55–63, Liepāja: "Tiesiskums ir ļoti svarīgs, jo Latvijas sabiedrībā valda tiesiskais nihilisms. Latvijā ir vērojama vērtību krīze, sabremzēšanās [pēc iestāšanās ES], un tiesiskums kā vērtība ļaus to pārvarēt. Covid-19 krīze un vakcinēšanās process to pierāda – nav skaidrs, kādas šajā situācijā ir cilvēku tiesības."

Diskusijās intervējamie norādīja, ka nav skaidrības, kā ES tiks galā ar tām valstīm, kuras neievēro tiesiskumu un citas ES pamatā liktas vērtības. Fokusa grupās Liepājā un Rīgā intervējamie bija informēti par EK paustajām bažām par tiesas procesu neatkarību, valsts varas atzaru savstarpējo konkurenci, augsta līmeņa politisko korupciju, vēlmi politiski kontrolēt tiesas un ietekmēt medijus. Lai arī jau pašlaik ir vairāki instrumenti, kas ļauj uzsākt pārkāpuma procedūras Līguma par Eiropas Savienību 7. panta ietvaros,¹⁶ tomēr ir šaubas par iznākuma efektivitāti.

Strādājošs vīrietis, 55–63, Liepāja: "Tiesiskums ir problēma arī tādās valstīs kā Polija un Ungārija. Eiropa cenšas tās ietekmēt, bet izskatās, ka nekas prātīgs neizdodas, jo tad jau notiek iejaukšanās demokrātiskas valsts iekšējās lietās."

Latvijas iedzīvotāji pozitīvi vērtē iesaisti iekšējās drošības stiprināšanā. Nereti izskanēja kritiski vērtējumi par nacionālā līmeņa tiesību sargājošo institūciju darbību un aicinājumi ES aktīvāk iesaistīties pilsoņu aizstāvībā gan pašas Eiropas Savienības ietvaros, gan situācijās, kad ES pilsoņi atrodas trešajās valstīs. Tiesiskuma nacionālā, reģionālā (ES) un starptautiskā dimensija ir uzsvēta visās piecās fokusa grupās.

Pensionārs, 64–75, Daugavpils: "Gribētos, lai ES ierēdņi pastrādā ar KNAB un redz, ka mums reāli tā iestāde nedarbojas."

Strādājošs vīrietis, 25–34, Rīga: "Es sagaidu, ka ES varētu izdot Ušakovu kriminālvajāšanai. Šis piemērs parādītu, ka ES spēj būt izlēmīga un neminstinās lēmumu pieņemšanā, kas ir būtiski tiesiskuma nodrošināšanai. ES trūkst tieši šīs izlēmīgās rīcības."

Students, 18–24, Rīga: "Zinu, ka ir ES atbalsts policijas spēju un infrastruktūras stiprināšanai. Tas veicina drošību."

Strādājošs vīrietis, 25–34, Rīga: "Es sagaidu ES efektīvāku rīcību savu pilsoņu aizstāvībā, ja tiem rodas kādi sarežģījumi ārpus ES robežām. Piemēram, Kristīnes Misānes lietā ES atbalsta nebija. Tiesa, arī mūsu valsts, šķiet, kaut ko darīja ne tā."

¹⁶ Līgums par Eiropas Savienību. Konsolidētā versija, 2008. Izgūts (26.10.2021.) no: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:12008M/TXT>

Atšķirīgs ir jaunatnes un vecāka gadagājuma iedzīvotāju skatījums uz vērtību spektru, kas raksturots Līgumā par Eiropas Savienību. Jaunatnei vērtības ir piederības Eiropai rādītājs, bet vecākā paaudze tās nesaista ar savu identitāti.

Mājsaimniece, 25–34, Ļaudona: "Kad iestājāties ES, es biju maza. Tas, kādā eiropēiskā vidē esmu izaugusi, pateicoties Latvijas dalībai ES, ir ietekmējis manas vērtības, piemēram, manu attieksmi pret viendzimuma pāriem."

Students, 18–24, Daugavpils: "Jaunās paaudzes liberālās vērtības ES ļoti atbalsta. Konservatīvās vērtības, kas raksturīgas vecākai paaudzei, gan ne. Vecākā paaudze nesaprot, ka jāveido iekļaujošāka sabiedrība."

Skolniece, 18–24, Ļaudona: "ES noteikti jāaizstāv cilvēktiesības – kā iekšēji dalībvalstīs, tā arī uz āru."

Strādājošs vīrietis, 35–44, Ļaudona: "Noteikti ES ietekmē pozitīvi vērtību veidošanos jauniešos. Kad biju jauns, studēju Rīgā, bija iespēja daudz ceļot pa Eiropu dažādu programmu ietvaros, tas ļoti ietekmējis manu pasaules uztveri."

Studente, 18–24, Rīga: "Vārda brīvība ir nozīmīga vērtība. Es varu brīvi izteikt savu viedokli. Tas ir daudz."

Viedokļu daudzveidība vērtību, tiesību, tiesiskuma un drošības jomā liecina gan par sabiedrības kritisko vērtējumu par notiekošo valstī un Eiropā, gan par vērtību un tiesiskuma lielo lomu dažādās dzīves jomās. Pētījuma rezultāti ļauj secināt, ka šī būs viena no prioritārajām jomām Latvijas iedzīvotājiem, tādēļ tālāko rīcībpolitiku veidošanas gaitā tiesiskums būtu ne tikai iekļaujams, bet arī īpaši akcentējams. Tiesiskums ir caurviju princips, kas veicina iekļaujošas, atvērtas un drošas sabiedrības pastāvēšanu un attīstību, kā arī ļauj prognozēt valsts un sabiedrības attīstības virzienu, kas ir tik nozīmīgs Latvijas iedzīvotājiem.

Digitālā pārveide

Digitalizācijas iespēju pilnīga izmantošana ir būtiska, lai uzlabotu valsts konkurētspēju, pārātrinātu izaugsmi un veicinātu dzīves līmeņa augšānu. Digitālajai pārveidei Latvijā būtu labāks rezultāts, ja lēmumi vairāk tiktu pieņemti ES līmenī, dalībvalstīm vienojoties, – tā uzskata 37 % respondentu. Tikai 20 % apgalvo, ka labāks rezultāts būtu sasniegts, ja lēmumi vairāk tiktu pieņemti Latvijas līmenī, un 24 % uzskata, ka pašreizējais lēmšanas līmenis ir optimāls.

Strādājošs vīrietis, 25–34, Daugavpils: "Lai arī Latvijā kopumā digitālajā jomā ir veiksmīga attīstība, tomēr ES atbalsts ir nozīmīgs valsts pārvaldes tālākai digitalizācijai."

Vērtējums korelē ar vecumu: gandrīz puse (48 %) no jauniem cilvēkiem (18–24 gadi) augstāk vērtē ES sniegumu lēmumu pieņemšanā digitālās transformācijas jomā salīdzinājumā ar senioriem (64–75 gadi), no kuriem tikai 27 % domā līdzīgi. Latviski runājošie respondenti augstāk vērtē ES lēmumu efektivitāti (41 %) salīdzinot ar krieviski runājošiem (31 %).

Lai saprastu, kāpēc Latvijas sabiedrība vairāk uzticas ES lēmumu efektivitātei nekā Latvijas valdības lēmumiem, sniegsim īsu pārskatu par esošo situāciju digitālās transformācijas jomā.¹⁷

¹⁷ Šteinbuka, I. (zin. red.) (2021). *Latvijas tautsaimniecība pandēmijas ēnā un pēckrīzes izrāviena iespējas = Latvian Economy in the Shadow of Pandemic and Opportunities of the Post-Crisis Recovery*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. Izgūts (22.10.2021.) no: <https://doi.org/10.22364/ltpepii>

Latvijas digitālās attīstības līmenis kopumā atbilst ES vidējam līmenim. Pēc Digitālās ekonomikas un sabiedrības indeksa (DESI), kas atspoguļo dalībvalstu progresu digitālajā jomā, 2020. gadā Latvija ieņēma 18. vietu starp 28 valstīm.¹⁸ Savienojamības (4. vieta) un digitālo publisko pakalpojumu (5. vieta) ziņā Latvijas rādītāji pārsniedz ES vidējos rādītājus. Latvijas galvenās stiprās puses ir attīstītais ātrdarbīgās platjoslas pārklājums (nākamās paaudzes piekļuve) un gandrīz pilnīgs vidējais 4G pārklājums (99 %; ES vidējais rādītājs 96 %). Arī ļoti augstas veiktspējas tīkliem pārklājuma rādītāji Latvijai ir divreiz lielāki nekā vidēji ES. Attiecībā uz digitālajiem publiskajiem pakalpojumiem jāatzīmē, ka Latvijai visi rādītāji digitālo publisko pakalpojumu jomā ir virs ES vidējiem rādītājiem. Nepārtraukti uzlabojas tiešsaistes publisko pakalpojumu nodrošināšana un pieaug e-pārvaldes lietotāju skaits. Kopumā interneta pakalpojumu izmantošana Latvijā ir nedaudz zem ES vidējā līmeņa – 84 % iedzīvotāju lieto internetu vismaz reizi nedēļā, kas ir tikai nedaudz zem ES vidējā rādītāja – 85 procentiem.

Spriežot pēc šādiem rezultātiem, varētu likties, ka Latvijas valdības lēmumi bija pietiekami efektīvi. Tomēr daļa digitalizācijas rādītāju neapstiprina šo hipotēzi.

Viszemākais vērtējums ir cilvēkkapitāla un digitālo tehnoloģiju integrācijas jomās, kur Latvija DESI reitingā ieņem attiecīgi 24. un 23. vietu un būtiski atpaliek arī no Lietuvas un Igaunijas. Dati rāda, ka, lai gan palielinās interneta izmantotāju skaits, tomēr 52 % iedzīvotāju nav digitālo pamatprasmju. IKT speciālistu skaits ir stabils, taču joprojām tas ir mazāks par ES vidējo. Latvijā ir mazs absolventu skaits zinātnes, tehnoloģijas, inženierzinātņu un matemātikas (STEM) jomā.

Zemo digitālo prasmju līmeni un intereses trūkumu par digitalizāciju ilustrē fokusa grupas debates. Piemēram, Jēkabpils fokusa grupas dalībnieki kā nenozīmīgu vērtēja digitālās pārveides aspektu. Atbildes liecināja par dziļākas izpratnes trūkumu šajā jautājumā. Liepājas un Ļaudonu fokusa grupu diskusijās vispār nebija komentāru par digitālās transformācijas jautājumiem. Daugavpils fokusa grupā komentāru bija maz. Arī Rīgā interese par digitālo jomu bija ļoti neliela un tika uzsvērts, ka šis jautājums kopējā dienaskārtībā nav nozīmīgs. Rīgas fokusa grupas dalībnieku komentāri liecina par digitālo prasmju trūkumu.

Students, 18–24, Rīga: "Nepieciešams veicināt investīcijas IT jomas attīstībai, bet sīkāk gan neko nezinu."

Strādājoša sieviete, 25–34, Rīga: "Trūkst padziļinātu zināšanu par šo jomu. Nezina arī, cik ļoti vajadzīgs ES atbalsts šajā, šķiet, mums ar ātrāko internetu Eiropā te viss kārtībā."

Pensionārs, 75–... gadi, Rīga: "Tas nav nozīmīgs jautājums. Ir virkne citu, būtiskāku jautājumu, kas jārisina."

2020. gada DESI ziņojumā ir atzīmēts, ka Latvijas uzņēmumi pilnvērtīgi neizmanto lielo datu un mākoņdatošanas nodrošinātās iespējas. Tikai 8 % uzņēmumu izmanto lielos datus (ES vidējais rādītājs 12 %), bet 11 % izmanto mākoņdatošanu (ES vidējais rādītājs 18 %). Saistībā ar e-komerciju tikai 11 % mazo un vidējo uzņēmumu veic tirdzniecību tiešsaistē (kas ir krietni zemāks rādītājs par ES vidējo – 18 %).

Arī OECD pētījumos ir atzīmēts, ka Latvijas uzņēmumi būtiski atpaliek digitālo tehnoloģiju lietošanā, uzņēmējiem trūkst digitālo prasmju, transformācijai nepieciešamās zināšanas, iemaņas, kā arī atbilstošu rīku, piemēram, rīki digitālajai tirdzniecībai, pārrobežu tirdzniecības tiešsaistē u. c., salīdzinājumā ar OECD dalībvalstīm.

¹⁸ Digital Economy and Society Index (DESI) 2020. European Commission, 2020. Izgūts (22.10.2021.) no: Digital Economy and Society Index (DESI) 2020 | Shaping Europe's digital future (europa.eu)

Kaut arī pēc ātrgaitas platjoslas tīkla ieviešanas Latvija pārsniedz OECD un ES vidējo līmeni, tikai daži Latvijas uzņēmumi izmanto jaunās digitālās tehnoloģijas, kā, piemēram, lielo datubāžu analīzi, radiofrekvenču identifikācijas tehnoloģijas u. c.

EK uzsver, ka uzlabojumus digitālo pakalpojumu integrācijā uzņēmumos ierobežo augsti kvalificētu speciālistu trūkums. Lai arī aizvien vairāk iedzīvotāju izmanto internetbankas un e-pārvaldes pakalpojumus, taču pusei iedzīvotāju nav digitālo prasmju vai to līmenis ir zems. Latvijā ir viens no augstākajiem iedzīvotāju īpatsvaram dažādās vecuma grupās, kuriem ir zems vispārējo digitālo prasmju līmenis. Tas rada ne tikai digitālo prasmju nepietiekamību darba tirgū, bet arī kopumā kavē plašāku digitālo tehnoloģiju ienākšanu uzņēmumos un vietējā digitālo produktu tirgus attīstību. Digitālo pakalpojumu lietošanas paradumus nereti ietekmē arī e-pārvaldes pakalpojumu nepietiekama kvalitāte un lietotāji orientētības trūkums, kas attur iedzīvotājus sākt e-pārvaldes pakalpojumu izmantošanu.

Nākamajos gados Latvijai būs pieejami digitālajai transformācijai domāti līdzekļi no Eiropas budžeta, pirmkārt no Atjaunošanas un noturības mehānisma. Atkarībā no progresa sabiedrība vērtēs, cik efektīvi ir ieguldīti Eiropas līdzekļi.

Nākotnē pāreja uz digitalizētu ekonomiku, kurā pieaugoša loma būs mākslīgajam intelektam un robotizācijai, vēl straujāk mainīs darba tirgū pieprasīto prasmju un specialitāšu struktūru. Tuvākajos gados nopietni resursi būs jāvelta tādiem atbalsta mehānismiem, kas nodrošinās savlaicīgu darbaspēka pārkvalifikāciju atbilstoši jaunajām darba tirgus prasībām.

Latvijas valdība ir pieņēmusi "Digitālās transformācijas pamatnostādnes 2021.–2027. gadam".¹⁹ Svarīgi norādīt, ka šis dokuments aptver vienu politikas plānošanas ciklu – laiku līdz 2027. gadam, kad Latvijai ir jāsasniež augsta digitālā tīkla infrastruktūras tehnoloģiju izplatība. Pamatnostādņu īstenošanās varētu mainīt Latvijas sabiedrības viedokli par lēmumu pieņemšanas efektivitāti Latvijā salīdzinājumā ar Eiropas Savienību.

Eiropas demokrātija

Eiropas demokrātija ir viens no svarīgākajiem ES ilgtspējas nodrošināšanas nosacījumiem, jo veido gan Eiropas Savienības pamatus, gan darbojas kā tās organizācijas pamatprincips. Tādēļ iedzīvotāju pārliecība par demokrātijas rīcībspēju vienlaikus ir nosacījums pilsoņu pārliecībai par ES projekta pastāvēšanu ilgtermiņā. Sabiedriskās domas aptauja liecina, ka Latvijas iedzīvotāji uzskata, ka lēmumus par demokrātiju ir jāpieņem, ES dalībvalstīm vienojoties, nevis katrai atsevišķi. Šo viedokli pauž 50 % aptaujāto, un attiecīgi 19 % ir pārliecināti, ka pašreizējais lemšanas līmenis ir optimāls. Gandrīz 70 % raugās uz Eiropas demokrātiju kā kopīgas sadarbības rezultātu. Tikai 14 % ir pārliecināti, ka Eiropas demokrātijas jautājumi atstājami dalībvalstu un arī Latvijas ziņā, bet 17 % grūti vērtēt šo jautājumu. Sociāli demogrāfiskajā ziņā nav vērojamas būtiskas viedokļu atšķirības, izņemot nepilsoņu grupu, kurā lemšanu par Eiropas demokrātiju Latvijas līmenī redzētu 20 % aptaujāto. Kurzemes reģiona (28 %) un Rīgas (21 %) iedzīvotāju vidū ir lielāks neizlēmūšo skaits, kuriem ir grūti pateikt, kāds būtu labākais lemšanas veids.

Jautājumu par Eiropas demokrātijas noturīgumu aktualizē pēdējos gados pieaugošā apdraudējuma intensitāte, kas izpaužas kā iejaukšanās velēšanās, dezinformācijas kampaņu izplatība un demokrātisko vērtību apšaubīšana. Lai ierobežotu centienus apšaubīt tās darbīgumu, ir izstrādāts

¹⁹ Digitālās transformācijas pamatnostādnes 2021.–2027. gadam. Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija, 2020. Izgūts (19.03.2021.) no: <https://www.varam.gov.lv/lv/digitalas-transformācijas-pamatnostādnes-2021-2027gadam>

Eiropas Demokrātijas rīcības plāns, kura mērķis ir izveidot tādu pasākumu kopumu, kas atbalstītu brīvas un godīgas vēlēšanas, stiprinātu plašsaziņas līdzekļu brīvību, apkarotu dezinformāciju un veicinātu konsultācijas ar sabiedrību.²⁰ Pēdējos gados ES ir veiktas daudzas darbības, kas ir būtiski samazinājušas hibrīddraudu un dezinformācijas ietekmi Eiropā. Piemēram, Eiropas Ekselences centrs hibrīddraudu novēršanai ir izglītojis un informējis dalībvalstu politiķus un pārvaldes darbiniekus par Krievijas un Ķīnas lietotajām metodēm demokrātijas vājināšanā. Eiropas Ārējās darbības dienesta paspārnē esošā Austrumu Stratēģiskās komunikācijas īpašā uzdevumu vienība ir radījusi interneta platformu *EUvsDisinfo*, kas atmasko dezinformācijas gadījumus. Pateicoties šādai mērķtiecīgai ES darbībai, ir izdevies veidot noturīgumu pret masveida kampaņu izplatību, kuru mērķis ir demokrātisku vērtību apšaubīšana. Atbalstu lielākai ES iesaistei dezinformācijas apkarošanā pauž arī Latvijas iedzīvotāji. Saskaņā ar SKDS pētījumu 51 % aptaujāto uzskata, ka ES vajadzētu spert stingrākus soļus, lai ierobežotu ārvalstu ietekmi, to skaitā dezinformāciju, uz demokrātijas procesiem Latvijā (drīzāk vajadzētu – 31 %, noteikti vajadzētu – 20 %).

Pētījuma laikā veiktajās fokusa grupu intervijās dezinformācijas un plašāki hibrīddraudu temati nekļuva par dominējošiem, lai gan ir atzīta to nozīme demokrātijas kontekstā. Pie līdzīga secinājuma nonākusi LU pētnieku komanda, analizējot Latvijas iedzīvotāju subjektīvo drošības uztveri: "Latvijas iedzīvotāji identificē atsevišķas hibrīddraudu grupas kā būtiskus izaicinājumus savai drošībai. Īpaši tas attiecas uz informatīvajiem draudiem un kiberdraudiem, kā arī uz iespējamu iejaukšanos valsts iekšējās lietās. Savukārt rīcībpolitikas analīze pašvaldību līmenī liecina par to, ka tās reti saredz savu lomu drošības stiprināšanā hibrīddraudu sektorā."²¹

Minētajā pētījumā Latvijas iedzīvotāji fokusa grupu diskusijās akcentēja, ka cilvēki lieto dažādus medijus latviešu un krievu valodā. Skatoties ierastos raidījumus Krievijas televīzijā, kritiski tiek vērtēts piedāvātais saturs.

"Virietis darbības vecumā, Rīga: "Es nesen piecas dienas pavadīju Kijevā. [...] Ko mums tie krievu mediji, ko skatos, stāsta, ka visur tur staigā fašisti, nacisti visus apzog, bezpajumtnieki dzīvo taisni uz ielas. Tie mediji biedē, ka nedrīkst runāt uz ielas krieviski, sāks sist. Nu nekā tur tāda nebija. Tie krievu mediji šādi destabilizē tavu iekšējo drošības izjūtu, biedē tevi."²²

Tādējādi Eiropas demokrātijas jautājums neiekļuva prioritāro tematu sarakstā, un to var skaidrot ar daudz svarīgākām aktualitātēm, kā pandēmijas radītās sekas, labklājība vai migrācija. Mēģinājumi virzīt domu apmaiņu Eiropas demokrātijai nozīmīgu jautājumu apspriešanā beidzās ar Latvijas politiskās situācijas apspriešanu un politiķu darba vērtējumu. Fokusa grupu intervijas atspoguļoja Eurobarometra rezultātus, kuros Latvija ierindojas pēdējās 3.–4. vietās sabiedrības uzticēšanās ziņā valdībai (23 %), politiskajām partijām (7 %), valsts pārvaldei (27 %), parlamentam (21 %), nacionālajai tieslietu sistēmai (39 %),²³ t. i., institūcijām, kas veido demokrātiskas sabiedrības pārvaldes struktūru. Tādējādi veidojas demokrātijas uztveres šķēres – uzticība Eiropas demokrātijai ir ievērojami augstāka nekā demokrātijai nacionālajā līmenī. Šāda situācija ir uzskatāma par kritisku, jo var pieaugt cerības, ka krīžu risinājumi un svarīgi politiski lēmumi ir sagaidāmi Briselē, kas var neattaisnoties, bet nacionālajā līmenī uzticēšanās var sarukt vēl vairāk.

²⁰ European Democracy Action Plan. European Commission, 2020. Izgūts (25.10.2021.) no: European Democracy Action Plan | European Commission (europa.eu)

²¹ Struberga, S., Ceple, R. (2021). Hibrīddraudi. Ozoliņa, Ž., Reinholde, R., Struberga, S. (red.). *Latvijas iedzīvotāju subjektīvā drošības uztvere: ietekme uz drošības politiku*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 169. lpp.

²² Ibid, 179 lpp.

²³ Standart Eurobarometer 94, 2021. Izgūts (07.11.2021.) no: https://ct24.ceskatelevize.cz/sites/default/files/-2555825-eb_94_fir_en.pdf

Attiecībā uz brīvām un godīgām vēlēšanām aptaujātiem komentāri neradās, toties diskusiju dalībnieki uzmanību pievērta no Latvijas ievēlēto deputātu Eiropas Parlamentā darbības efektivitātei un iedzīvotāju interešu pārstāvēšanai. Tomēr pēdējā SKDS aptauja liecina, ka interese par piedalīšanos tā vēlēšanās 2024. gadā ir salīdzinoši augsta – 51 % aptaujāto pilsoņu norāda, ka piedalīsies vēlēšanās (drīzāk piedalīsies 33 %, noteikti piedalīsies 18 %).

Strādājošs vīrietis, 45–64, Ļaudona: "Problēma jau nav Eiropas [demokrātijā]. Problēma ir mūsu eiroparlamentāriešos. Kāda no viņiem atdeve? Kāds labums Latvijai? Vispār neredz, ko viņi izdarījuši Latvijas labā. Redzam vien dažus pašslavināto rakstus no viņiem. Tas arī viss."

Strādājoša sieviete, 25–34, Rīga: "Tas, ka Latviju neapmierina tie vai citi pieņemtie lēmumi, ir latviešu problēma. Mēs paši neejam vēlēties, rezultātā Eiropas Parlamentā ilgstoši tiek deputāti, kas neko nedara mūsu kā mazas dalībvalsts labā vai pat kaitē."

Strādājoša sieviete, 25–34, Jēkabpils: "Jā, līderības problēma ir liela. Covid laikā katrs vilka uz sevi, trūka vienotas koordinācijas. Nav arī vienotas izpratnes un stratēģijas ne Latvijas, ne Eiropas līmenī."

Līdzdalība lēmumu pieņemšanā un iesaistīšanās valsts un kopienas attīstībā ir viens no attieksmes pret demokrātiju rādītājiem. Šajā ziņā fokusa grupu intervijās iezīmējās vairāki kritiski, bet no nākotnes perspektīvas svarīgi aspekti. Kopējā intervējamo attieksme pret ES devumu Latvijai visos reģionos ir pozitīva, atzinīgi ir vērtēta arī lielākā daļa īstenoto projektu. Tomēr intervējamie pauda bažas, vai pietiekami ir izvērtēta projektu lietderība, to ieviešanas efektivitāte. Nepietiekama ir sabiedrības informēšana par iespēju līdzdarboties projektos dažādos to ieviešanas posmos.

Mājsaimniece, 55–63, Liepāja: "Saņemam ziņas, ka ES piešķir naudu, bet nav skaidrs – kā ES lēmumus interpretē Latvijā. Vai Latvijas lēmumu pieņēmēji ļaunprātīgi neizmanto ES finansējumu? Kā projekti tiek izsludināti? Cik tie ir efektīvi? Par to informācija netiek sniegta vai arī tā ir nav saprotama nespeciālistam."

Kā vienu no kritiskiem demokrātiju vērtējošiem argumentiem respondenti minēja komunikācijas trūkumu ar sabiedrību. Īpaši šis jautājums ir aktualizējies pandēmijas laikā, sabiedrībai paužot neapmierinātību ar pieņemtajiem lēmumiem un komunikācijas veidu, kas ir neskaidrs, novēlots un pat pretrunīgs. Arī citi pētījumi norāda uz ieilgušo nespēju uzturēt saziņu ar sabiedrību un veidot dialogu, kas ir ikvienas demokrātiskas sabiedrības nosacījums.

Migrācija

Kopš 2015. gada imigrācija ir bijusi viena no dominējošām politiskajām tēmām ES dalībvalstīs un ES institūciju darba kārtībā, kas likumsakarīgi izriet no strauji pieaugošās imigrācijas plūsmas no Eiropas tuvumā esošajiem vardarbības un konfliktu skartiem reģioniem. Straujais, nekontrolētais un liela skaita patvēruma meklētāju un nelikumīgu migrantu pieplūdums radīja krīzes situāciju Eiropā, kas nebija gatava šādas plūsmas pārvaldības procesam. Eiropas pilsoņi pauda bažas par šāda apjoma migrācijas ietekmi uz drošību un stabilitāti viņu valstīs un kopienās. No 2015. gada migrācija vienmēr ir bijusi starp trim galvenajām ES pilsoņu bažām. 2021. gada Eirobarometrs uzrāda, ka pirmo reizi tā vairs nav vadošajā trijniekā un kā personīgo apdraudējumu to

min 18 % Eiropas pilsoņu.²⁴ ES reakcija uz šo krīzi galvenokārt bija reaģējoša un laika ziņā novēlota. Lai arī migrācijas politika tika veidota jau ilgstoši, taču izrādījās neefektīva. Līdz 2020. gadam ES pieņemtie lēmumi bija vērsti uz konkrētās situācijas risināšanu, taču pirms gada pieņemtais Jaunais Migrācijas un patvēruma pakts ir dokuments, kas piedāvā Eiropas Savienības visaptverošu politiku, iekļaujot tajā galvenos veicamos uzdevumus, sākot no robežu kontroles stiprināšanas, prevencijas pasākumiem, trešo valstu un pašu migrantu atbildību, stingrākiem un konkrētiem migrāciju kontrolējošiem mehānismiem līdz integrācijas politikas ieviešanai.²⁵ Vai Jaunajā Migrācijas un patvēruma paktā paredzētās iniciatīvas un rīcībpolitikas tiks konsekventi un kompleksi īstenotas, ir jautājums, kas pagaidām ir neatbildēts un var radīt neapmierinātību gan dalībvalstīs, gan sabiedrībā vispār.

Latvijā kopumā pret imigrāciju ir bijusi noraidoša attieksme. Pēdējos mēnešos Baltkrievijas režīma vadītais un prasmīgi organizētais hibrīdkarš, izmantojot bēgļus un patvēruma meklētājus, ir papildinājis jau esošo tradicionālo imigrācijas konceptu un tā interpretējumu ar vienas valsts mērķtiecīgi organizētu cilvēku plūsmu novirzīšanu citas valsts teritorijā. Latvijas prezidentūras ES Padomē laikā 2015. gadā diskusijas Latvijā koncentrējās uz 200 iespējamo imigrantu uzņemšanu, bet jaunajā realitātē aptuveni tāds pats cilvēku skaits var izrādīties pie Latvijas, Lietuvas un Polijas robežas vienā dienā. Tas nozīmē, ka ES dalībvalstīm konceptuāli jāpārskata imigrācijas jēdziens un jānodemonstrē noturība (*resilience*) praksē.

Sabiedriskās domas aptauja Latvijā liecina, ka 51 % respondentu uzskata, ka lēmumi par migrāciju būtu jāpieņem ES līmenī, no tiem 36 % uzskata, ka būtu labāks rezultāts, ja nedaudz vairāk tiktu pieņemti ES līmenī, valstīm vienojoties, 38 % ir pārliecināti, ka daudz vairāk lēmumu jāpieņem ES līmenī. Atšķirības pastāv lingvistisko grupu attieksmēs, kur latviski runājošie ir pārliecinātāki par ES kopīgas rīcības priekšrocībām (40 %), bet krieviski runājošie šādu pieeju atbalsta 28 % gadījumā. Reģionālajā griezumā rezervētāki pret ES saliedētāku rīcību ir Rīgas (30 %) un Latgales (30 %) reģioni.

Fokusa grupu intervijas liecina par viedokļu daudzveidību saistībā ar migrācijas jautājumiem, kā arī sagaidāmajām ES un Latvijas rīcībām. Dažās fokusa grupās tā bija dominējošā diskusijas tēma. Tā, piemēram, Liepājas fokusa grupas viedokļus var sadalīt divās daļās. Viena pievērta uzmanību netaisnības jautājumam, akcentējot, ka valdība imigrantiem piešķir lielākus sociālos pabalstus un atbalsta tos vairāk nekā vietējos iedzīvotājus.

Mājsaimniece, 55–63, Liepāja: "Migrācija ir lielākais draud nākotnē. Viņi izmanto ES priekšrocības, var, neko nedarot, saņemt lielāku finansējumu nekā vietējie. Viņi zina savas tiesības, uzstāda savas prasības. Tas mani satrauc, jo ir nevienlīdzība, viņi neintegrejas mūsu sabiedrībā. Saprotu, ka mums jābūt atvērtiem un atbalstošiem, bet nezinām, kas ir šie cilvēki, varbūt tie ir teroristi."

Students, 35–44, Liepāja: "Svarīga ir pamatnāciju aizsardzība. Skatoties uz starpkultūru attiecībām, lielākas tiesības tiek dotas imigrantiem, nevis ES pilsoņiem. Ne tikai Eiropas cilvēkiem jāciens citu tradīcijas, bet arī imigrantiem jāciens Eiropas tradīcijas."

Līdzīga diskusija norisinājās arī Ļaudonā, kurā paustie viedokļi bija līdzīgi Liepājas vadošajiem naratīviem.

²⁴ Standart Eurobarometer 94, 2021. Izgūts (27.10.2021.) no: Trust in the European Union has increased since last summer (europa.eu)

²⁵ New Pact on Migration and Asylum. European Commission, 2020. Izgūts (27.10.2021.) no: resource.html (europa.eu)

Strādājoša sieviete, 45–64, Ļaudona: "Skatoties uz ES politiku, kādā brīdī gribas būt migranta bērnam. Tam ir daudz vairāk atbalsta nekā ES pilsonim, kas Eiropā dzimis un Eiropā strādā."

Šajā pašā fokusa grupā daži dalībnieki pauda pretēju viedokli.

Strādājoša sieviete, 35–44, Liepāja: "Migrācija ir stigmatizēta. Medijos rāda agresīvus jaunus cilvēkus trenūzenēs Muceniekos. Migrācijai ir arī pozitīvs efekts. Piemēram, ārvalstu studenti šeit atstāj naudu un veicina attīstību. Jāskaidro cilvēkiem, ka migrācija var virzīt uz valsts attīstību. Jāskatās plašāk. Bez migrantiem Latvijā nav nākotnes."

Students, 18–25, Liepāja: "Bēgļi jāizglīto par iekļaušanās iespējām Eiropā. Bēgļi nometnēs ir noslēgti savā kultūras un reliģiskā vidē. Jāizglīto par tās valsts, kur atrodas, kultūru, jāveic valodas apmācības."

Daugavpilī, kas atrodas Baltkrievijas tuvumā, diskusijai bija cits raksturs. Migrācijas krīzes kontekstā fokusa grupas dalībnieki pauda skepsi par ES atbalstu un klātesamību pierobežā, jo ES neuzskatot šo situāciju par nozīmīgu un nesniedzot nepieciešamo atbalstu. ES reakcija uz notiekošo tika raksturota kā tāda, kas demonstrē kopējās tendences Eiropā, kad, viņuprāt, prioritāros reģionos ar *Frontex* starpniecību problēmas tiek risinātas efektīvāk, bet tādos reģionos kā Baltkrievijas pierobeža Latvijā nepieciešama mēroga atbalsts netiek sniegts. Reaģējot uz pēdējo mēnešu notikumiem Latvijas austrumu pierobežā, arī Rīgas fokusa grupa skāra šo jautājumu. Uzmanība pievērsta pašas ES spējai sargāt savu robežu.

*Strādājošs vīrietis, 45–64, Rīga: "ES ir jāpastiprina *Frontex* darbība. Līdzīgi kā NATO jāveido savas spējas. Nepieciešams uzlabot *Frontex* kapacitāti un darbības ātrumu."*

Neraugoties uz viedokļu daudzveidību, pastāvēja vienprātība, ka migrācija nākotnē ir neizbēgama, jo pieaugs vardarbība un militāru konfliktu skaits pasaulē, nav prognozējamā klimata pārmaiņu radītās bēgļu plūsmas, kā arī pieaugs nabadzība pēc-Covid situācijā, kas var radīt motivāciju cilvēkiem pārvietoties. Vislatvijas Jauniešu konferencē par ES nākotni, kas notika 2021. gada 16. novembrī, izskanēja viedoklis, ka Eiropai nepieciešama visaptveroša un līdzsvarota ES migrācijas politika, kas būtu vienlīdz vērsta uz imigrantu un vietējo iedzīvotāju interesēm, veicinātu saliedēšanās procesu, savstarpēju izglītošanos un sadarbību.

Izglītība, kultūra, jaunatne un sports

Šī ir viena no tām jomām, par kuru dažādās respondentu grupās pastāvēja vislielākā vienprātība, atzīstot, ka ES sniegusi ievērojamu ieguldījumu šo sektoru attīstībā, īpaši akcentējot Latvijas izglītības sistēmas iekļaušanos Eiropas zināšanu telpā un jaunatnes plašās iespējas ceļot, mācīties, pilnveidoties un veidot nākotnes karjeru. Tajā pašā laikā aptaujātie atbalstīja pastāvošo lēmumu pieņemšanas praksi, kurā izglītība, kultūra un sports ir dalībvalstu ziņā un ES sniedz atbalstu. Šim viedoklim 2021. gada oktobrī piekrita 52 % respondentu. Salīdzinājumam – 2017. gadā līdzīgu pozīciju atbalstīja 39,9 % iedzīvotāju. Par lielāku ES lemšanu šajās jomās sprieda vien 22 % aptaujāto. Zīmīgi, ka jaunieši vecumā no 18 līdz 24 un no 25 līdz 34 gadiem (katrā vecuma grupā tie bija 27 %) augstāk vērtēja ES lemšanas iespējas iepretī nacionālajai lēmumu pieņemšanai. Atšķirības

pastāv arī pilsoņu un nepilsoņu viedokļos, kur pirmie ir atbalstošāki ES līmeņa lēmumiem (24 %), bet otrie tos atbalsta ievērojami mazāk (11 %). Atšķirības vērojamas arī Latvijas reģionos, vislielākais atbalsts ES lemšanai šajā jomā ir Latgalē – 29 %, bet zemākais Kurzemē – 15 procenti.

Daudz detalizētāks skaidrojums par izglītības, kultūras, jaunatnes un sporta jomām tika sniegts fokusa grupu intervijās.

Izglītība un jaunatne

Visos reģionos aptaujātie augstu novērtēja ES ieguldījumu jauniešu izglītošanā un pieredzes uzkrāšanā tādās programmās kā ERASMUS+ un citās. Vairāki dalībnieki atzina, ka tieši izglītība ir tā joma, kur vislabāk redzama brīva zināšanu un cilvēku kustība, kas ļauj novērtēt atvērtas izglītības telpas iespējas.

Saistībā ar ERASMUS+ programmu tika izteikts ierosinājums padarīt programmu mērķtiecīgāku un saturā bagātāku.

Students, 18–25, Liepāja: "Palielināt jēgpilnus projektus jaunatnei. Ne tikai pieredzes apmaiņas mērķis, bet gatavošanās iekļūšanai darba tirgū un konkurētspējas veidošanai jābūt programmas centrā."

Studente, 18–24, Jēkabpils: "Ir nepieciešams veidot vairāk iespēju braukt apmaiņas programmās. Īpaši tas attiecas uz jaunām iespējām profesionālās izglītības ieguvējiem. ERASMUS ir, bet šāds atbalsts tieši jaunajiem profesionāļiem – aizbraukt, paskatīties, kā Eiropā sāk strādāt citi jaunie profesionāļi, – nav pietiekams."

Pieredzes apmaiņa, kas ir pastāvējusi augstskolu starpā, studiju programmu pielīdzināšanas prakse un studiju virzienu akreditācija, kas notiek saskaņā ar ES izstrādātajiem kritērijiem, ir ievērojami cēlusi studiju kvalitāti, par ko liecināja diskusija fokusa grupā Liepājā.

Kultūra

Viena no izskanējušajām atziņām, kas attiecas ne tikai uz kultūras jomu, bet uz gandrīz ikvienu sfēru, ko ir atbalstījuši ES fondi, ir pašvaldību izvēlētā vieglākā ceļa iešana. Tā par ES finansējumu, kuru var ieguldīt kultūras un sporta sektorā, pašvaldība izvēlas vienkāršāko un ātrāko atdevi nesošo variantu – uzbūvēt kārtējo sporta zāli vai kādu no sporta infrastruktūras objektiem. Attiecīgi kultūras joma atstāta otrajā plāksnē.

Students, 18–25, Liepāja: "Kad pašvaldībai iedod ES finansējumu kultūrai, tad tā tiek izmantota sporta infrastruktūrai. Pašvaldība nav ieinteresēta kultūras projektu attīstībā, jo rezultātu uzreiz neredz."

Fokusa grupu dalībnieki pauda atbalstu pastāvošai lēmumu pieņemšanas kārtībai, kas nosaka dalībvalstu atbildību pār kultūras jomas attīstību.

Strādājošs vīrietis, 45–64, Ļaudona: "Kultūras joma ir jāatstāj stingri dalībvalstu ziņā, tur nedrīkst ļaut jaukties ES. Mēs varam baudīt tādus labumus kā izglītības iespējas Eiropā un ceļošana, bet kultūru aiztikt nedrīkst."

Strādājoša sieviete, 45–64, Ļaudona: "Kultūras jomu vispār nedrīkst politizēt. Nedrīkst ļaut ES iejaukties kultūras jomā. Turklāt mums ir jāsadarbojas kultūras jomā ar visiem, arī Krieviju. Nedrīkst šo jautājumu politizēt."

Sports

Fokusa grupās sporta tēma neraisīja interesi, jo prioritāra ir ekonomiskā attīstība un pandēmijas seku risināšana. Aptaujātie skaidri norādīja, ka tā ir dalībvalstu kompetence un ES ir ierobežota vara šo jomu ietekmēt. Tomēr daži dalībnieki norādīja, ka bez ES finansējuma nebūtu izveidota tik laba un pieejama sporta infrastruktūra, ko izmanto gan profesionālā sporta vajadzībām, gan sabiedrības veselības mērķiem kopumā.

Mājsaimniece, 45–64, Liepāja: "Paskatieties, cik Liepājā laba sporta infrastruktūra! To izmanto bērni, jaunieši un pensionāri."

Students, 18–24, Rīga: "Par sportu neko daudz nezinu, bet būtu labi atbalstīt sporta skolu izveidi visā Eiropas teritorijā."

3. Riski ceļā uz Eiropas nākotni

1. Pieaug riski, kas saistīti ar reģionālo lielvaru sāncensību globālajā mērogā par resursiem, ietekmes sfērām, tehnoloģisko pārkumu, militāro spēju klātbūtni dažādos stratēģiskos punktos un politisko pārkumu bilaterālā un multilaterālā attiecību formātā. Šādas starptautiskas ietekmes konkurences apstākļos ES nav citu izvēļu kā konsolidēt KĀDP un KDAP. Taču dalībvalstu nacionālās priekšrocības var kavēt koordinētas un operatīvas ārējās un drošības politikas īstenošanu.
2. Pastāv riski, kas saistīti ar ES līdzekļu, to skaitā ANM, efektīvu un ātru ieviešanu. ES naudas piešķirumi tiks izdarīti pret solījumu sasniegt noteiktus sociāli ekonomiskus mērķus. To nesasniegšanas gadījumā sagaidāma sabiedrības vilšanās par ES resursu izniekošanu. Ja ekonomiskie ieguvumi, kas tika solīti un gaidīti pēc iestāšanās ES, netiks sasniegti, varētu kristies ES atbalsts.
3. ANM tiek ieviests visās ES valstīs, tādēļ Latvijai kā atvērtai mazai ekonomikai efekti var būt divējādi. No vienas puses, Latvijas ekonomikas perspektīvu pozitīvi ietekmēs mūsu tirdzniecības partnervalstu ekonomiku stabilizācija un izaugsme. To veicinātu arī integrēta un savstarpēji papildinoša ANM projektu arhitektūra visā ES mērogā, kas labvēlīgi ietekmētu jaunu sadarbības un piegādes ķēžu izveidi un stiprinātu esošās sadarbības. No otras puses, pastāv risks, ka ANM ietekmē pieprasījums pēc darbaspēka pieaug vienlaikus gan Latvijā, gan kaimiņu valstīs, tādēļ Latvijai nāksies konkurēt ar citu valstu atšķirīgām darba samaksas likmēm. Latvijas darba samaksas atšķirības ar citām ES valstīm varētu palielināties. Attiecīgi mazināsies Latvijas sabiedrības cerības uz dzīves līmeņa izlīdzināšanos ES.
4. Covid-19 ekonomiskās sekas ir straujš cenu pieaugums. Neanalizējot iemeslus, konstatējam, ka dabas resursi, nafta, dabasgāze, pārtika, metāli, kokmateriāli, Eiropā pēdējo mēnešu laikā arī elektroenerģija – tas viss sadārdzinās un liek kļūt dārgākām gan precēm, gan pakalpojumiem. Latvijā patēriņa cenu inflācija ir straujākā, kādu esam piedzīvojuši kopš 2008. gada,

2021. gada novembrī sasniedzot 6 % robežu. Ražošanas izmaksu kāpums ir vēl apjomīgāks un jau pārsniedz 20 procentus. Cenu pieaugumam būs ne tikai smagas ekonomiskas un sociālas sekas, bet arī negatīva psiholoģiska ietekme, kas varētu atspoguļoties uzticības mazināšanā Latvijas un ES institūcijām.

5. ES "zaļais kurss" var pastiprināt cenu celšanos un dzīves līmeņa pasliktināšanos. Apkopojot "Gatavi mērķrādītājam 55 %" ietekmi, var secināt, ka palielināsies Latvijas iedzīvotāju izdevumi par transportu, degviela kļūs dārgāka, bet elektroauto daudzi nevarēs iegādāties augstās cenas dēļ. Varētu pieaugt arī energoresursu un elektroenerģijas cenas. Ja netiks savlaicīgi radīts sociālā atbalsta mehānisms trūcīgākajiem iedzīvotājiem vai ja atbalsts būs nepietiekams, tas neizbēgami noskaņos cilvēkus gan pret ES, gan pret Latvijas valdību.
6. Digitālās transformācijas rezultātā pastāv bezdarba pieauguma risks. Ja atbilstoši darba tirgus un digitālās vides prasībām savlaicīgi netiks pārveidota izglītības sistēma, daudzu tradicionālo profesiju pārstāvji nevarēs atrast darbu.
7. Sociāli ekonomiskās situācijas pasliktināšanās Covid-19 seku rezultātā var radīt vēl lielāku sabiedrības neuzticēšanos valdībai un valsts pārvaldei kopumā. Tas savukārt varētu mazināt iedzīvotāju savstarpējo solidaritāti, līdzdalību, atbildīgumu, kas vājinātu demokrātiju visas valsts līmenī.

Secinājumi

Latvijas sabiedrības viedoklis par desmit tematiskajiem blokiem, kas veido Konferences par Eiropas nākotni kodolu, tika noskaidrots Latvijas sabiedriskās domas izpētes procesā, izmantojot SKDS veikto 2017. gada un 2021. gada aptauju salīdzinošo analīzi un piecu fokusa grupu debašu padziļināto izpēti.

SKDS aptaujā respondentiem bija jāatbild, vai viņi uzskata, ka lēmumi par attiecīgo jautājumu vairāk būtu jāpieņem Latvijas vai ES līmenī, vai arī viņus apmierina pašreizējais stāvoklis. Apkopojot 2021. gada septembra aptaujas rezultātus, jāsecina, ka lemšanu vairāk Latvijas līmenī aptaujātie vēlas tādās jomās kā izglītība, kultūra, jaunatne un sports (52 %), veselība (48 %) un spēcīga ekonomika, sociālais taisnīgums un nodarbinātība (42 %). Lielāku ES lomu lemšanā Latvijas iedzīvotāji redz par ES vietu pasaulē (51 %), Eiropas demokrātiju (50 %) un klimata pārmaiņām un vidi (46 %).

Analizējot fokusa grupu intervijās gūtos rezultātus, jāsecina, ka iedzīvotāju attieksme pret ES ir pozitīva, novērtējot plašo atbalsta pasākumu kopumu un iespējas, kas sniegtas kopš Latvijas iestāšanās ES 2004. gadā. Šādas attieksmes pastāvēšanu apstiprina arī vairāki sabiedriskās domas aptaujas rezultāti. Piemēram, 2021. gadā GLOBSEC veiktajā pētījumā uz jautājumu, kā jūs balsotu par savas valsts palikšanu vai izstāšanos no ES, ja referendums notiktu nākamajā nedēļas nogalē, Latvijas iedzīvotāji pārliecinoši (84 %) izvēlētos palikšanu un tikai 12 % dotu priekšroku ES

pamešanai.²⁶ Latvijas iedzīvotāju labvēlīgā attieksme pret ES ir svarīgs un nepieciešams nosacījums, lai valsts politika par tālāku integrāciju dažādās rīcībpolitikas jomās turpinātos un tiktu nostiprinātas.

Pētījuma gaitā secināts, ka pieaug krieviski runājošo – pilsoņu un nepilsoņu – atbalsta samazināšanās ES, kas iepriekšējos gados bija stabila vai pat pieauga. Šai tendencei būtu pievēršama uzmanība, jo daļēji to var skaidrot ar Krievijas dezinformācijas kampaņām, jo īpaši pandēmijas apstākļos, tomēr kā cēloņi var būt arī citi nosacījumi, piemēram, komunikācijas trūkums dažādu kopienu starpā un dialogs ar valdību.

Iegūtie rezultāti ļauj secināt, ka Latvijas sabiedrībai ir svarīgs Eiropas demokrātijas liktenis, kas vienlaikus ir garants demokrātijas ilgtspējai valstī. Tādēļ jāturpina tās iniciatīvas, kas gan Eiropas, gan nacionālajā līmenī nostiprina demokrātisko vērtību potenciālu atvērta ekonomikas, labas pārvaldības, saliedētas un iekļaujošas sabiedrības, kā arī noturības attīstībā. Tās zināšanas, kas uzkrātas Latvijā dezinformācijas identificēšanā un atmaskošanā, hibrīdapdraudējuma analizē, medijpratībā un kiberdrošībā, ir resurss, kas jādara zināms un izmantojams Eiropas līmenī.

Latvijas iedzīvotāji pārliecinoši ir izteikuši atbalstu ES darbībai starptautiskajā politikā, tās lomai miera un drošības stiprināšanā pasaulē. Tādēļ tikai likumsakarīga ir Latvijas intensīvāka iesaistīšanās KĀDP un KDAP. Tuvākajos gados ES dienas kārtībā varētu aktualizēties vairāki būtiski temati nacionālajai ārpolitikai. Dalībvalstu vidū sāk rasties "pagurums" attiecībā uz ES un Krievijas savstarpējo dialogu, kurā kopš 2014. gada dominē ar sankcijām saistīti jautājumi. Tas nozīmē, ka Latvijas skaidri argumentēta pozīcija un sabiedroto identificēšana būs nozīmīga tālākā attiecību veidošanā ar ES kaimiņvalsti. Šo attiecību raksturs iespaidos ES dalībvalstu nostāju pret Austrumu partnerības valstīm, jo īpaši Gruziju, Moldovu un Ukrainu, kuras savukārt ir Latvijas attīstības sadarbības politikas prioritārās valstis.

Pandēmijas ietekme uz sabiedrību Eiropā un Latvijā ir ievērojama. Faktiski nav tādu dzīves jomu, kurās nebūtu konstatējami dažādas intensitātes satricinājumi personiskā, kopienas, valsts un Eiropas Savienības līmenī. Neraugoties uz sociālo spriedzi Covid-19 krīzes apstākļos, sabiedrības priekšstats par ES ietekmi uz labklājības veicināšanu ir pozitīvs. Lielākā sabiedrības daļa uzskata, ka Latvijas ekonomikas attīstība un labklājības pieaugums būtu vēl lēnāks bez ievērojama Eiropas fondu atbalsta. SKDS 2021. gada aptauja rāda, ka 53 % respondentu uzskata, ka ES pozitīvi ietekmē Latvijas labklājību, salīdzinot ar 2017. gadu, kad šis rādītājs bija par 2,5 % zemāks (50,5 %). Tomēr pandēmijas dēļ tikai aptuveni ceturtdaļa respondentu uzskata, ka Eiropas Savienība pozitīvi ietekmē viņu ģimenes labklājību, un šis rādītājs ir būtiski pasliktinājies kopš 2017. gada (33,2 %).

Latvijas iedzīvotāju viedokli par klimata pārmaiņām ietekmēja pēdējo gadu Eiropas Savienības aktīvi īstenotā "zaļā kursa" politika. No aptaujas rezultātiem izriet, ka salīdzinājumā ar 2017. gadu nostiprinās Latvijas sabiedrības pārliecība, ka svarīgākie lēmumi, kas veicinātu klimata un vides labvēlīgas pārmaiņas, jāpieņem ES līmenī. Tomēr fokusa grupu diskusiju analīze liecina par zemu interesi un izpratnes trūkumu par klimata pārmaiņu politiku un vides jautājumiem. "Fit for 55" īstenošana neizbēgam izraisīs cenu pieaugumu vairākās jomās (enerģētika, transports utt.), kas negatīvi ietekmēs mājsaimniecību budžetu un, ja netiks radīti aizsardzības mehānismi, varētu negatīvi ietekmēt sabiedrības uzticību Eiropas Savienībai.

Pētījumā tika identificēti vairāki riski ES, kas var apgrūtināt Latvijas sociāli ekonomisko mērķu sasniegšanu. Ir nepieciešama rīcībpolitika risku savlaicīgai apzināšanai un to mazināšanai, lai

²⁶ GLOBSEC Trends 2021. Central&Eastern Europe one year into the pandemic, June 2021. Izgūts (26.10.2021.) no: GLOBSEC Trends 2021: Central and Eastern Europe one year into the pandemic - GLOBSEC

nepieļautu sabiedrības vilšanos un uzticības mazināšanos valsts institūcijām. Ja ekonomiskie ieguvumi, kas tika solīti un gaidīti pēc iestāšanās ES, netiks sasniegti, varētu kristies ES un arī Latvijas valdības atbalsts.

Konferences par Eiropas nākotni viens no mērķiem ir risinājumu meklējumi kopīgu grūtību pārvarēšanai. Ar konferenci ir saistītas gaidas, ka tās noslēgumā tiks pieņemti lēmumi un rasti praktiski rīcībpolitikas instrumenti, kas mazinās pandēmijas radītās sekas un stiprinās Eiropas un dalībvalstu noturīgumu pret citām krīzēm. Ja konference noslēgsies ar normatīviem apgalvojumiem (kas arī ir nepieciešami), nevis rīcības plānu, tad var samazināties uzticēšanās Eiropas un nacionāla līmeņa politiskajai elitei un Eiropas projektam kopumā. Latvijā starta kapitāls diskusijai un sava Eiropas nākotnes rīcības plāna izstrādei ir pārlicinošs, tomēr tas jānostiprina sadarbībā ar partneriem pašu mājās un Eiropā.